

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Verdiskaping fra tradisjonelt jordbruk og gårdsbasert tilleggsnæring i Telemark

Oppdaterte beregninger 2017

NIBIO RAPPORT | VOL. 3 | NR. 59 | 2017

Heidi Knutsen og Eva Øvren

Divisjon for kart og statistikk/Avdeling driftsøkonomisk analyse

TITTEL/TITLE

Verdiskaping fra tradisjonelt jordbruk og gårdsbasert tilleggsnæring. Oppdaterte beregninger 2017

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Heidi Knutsen og Eva Øvren

DATO/DATE:	RAPPORT NR./ REPORT NO.:	TILGJENGELIGHET/AVAILABILITY:	PROSJEKTNR./PROJECT NO.:	SAKSNR./ARCHIVE NO.:
04.05.2017	3/59/2017	Åpen	10570	17/01369
ISBN:	ISSN:	ANTALL NO. OF PAGES:	SIDER/ NO. OF APPENDICES:	ANTALL NO. OF APPENDICES:
978-82-17-01844-5	2464-1162	52	3	3

OPPDRAGSGIVER/EMPLOYER:

Fylkesmannen i Telemark

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Helge Nymoen og Marita Bruun

STIKKORD/KEYWORDS:

Verdiskaping, bruttoprodukt, sysselsetting, landbruk, gårdsbasert tilleggsnæring, Telemark

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Landbruksøkonomi

SAMMENDRAG/SUMMARY:

Se eget sammendrag

LAND/COUNTRY:

Norge

FYLKE/COUNTY:

Telemark

KOMMUNE/MUNICIPALITY:

-

STED/LOKALITET:

-

GODKJENT /APPROVED

Hildegunn Norheim

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Heidi Knutsen

NAVN/NAME

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

Landbruket er en betydningsfull næring i Telemark, både når det gjelder økonomisk verdiskaping og sysselsetting. Landbruket bidrar i tillegg med andre verdier for samfunnet gjennom forvaltning av betydelige arealressurser og kulturlandskapspleie, produksjon av mat for regionens og resten av landets befolkning, levende bygder og bomiljø.

I 2013 fikk NILF og Østlandsforskning i oppdrag å beregne verdiskaping og sysselsetting i landbruk og landbruksbasert virksomhet for Telemark. På oppdrag fra Fylkesmannen i Telemark har NIBIO nå oppdatert beregningene for jordbruket og de gårdsbaserte tilleggsnæringene med utgangspunkt i data fra 2015.

I tillegg til å være oppdragsgiver, har Fylkesmannen i Telemark ved landbruksavdelinga, bidratt med opplysninger om grønnsaksproduksjon på friland, veksthusproduksjon og opplysninger om fjørfeholdet i Telemark..

Heidi Knutsen har vært prosjektleder og har skrevet rapporten sammen med Eva Øvren. Torbjørn Haukås har bidratt med beregninger av verdiskaping fra pelsdyr.

Vi takker Fylkesmannen for gode opplysninger og for et interessant oppdrag, og håper resultatene som presenteres vil være til nytte både for oppdragsgiver og andre som trenger kunnskap om landbruket i Telemark.

Bergen, 04.05.17

Heidi Knutsen

Innhold

Sammendrag	5
1 Innledning	7
1.1 Oppbygging av rapporten	7
2 Definisjoner, metoder og datagrunnlag	8
2.1 Verdiskaping	8
2.2 Datagrunnlag og metode	9
2.2.1 Datagrunnlag for produksjonene	12
2.2.2 Sysselsetting i jordbruket	13
2.2.3 Gårdsbaserte tilleggsnæringer	14
3 Status og utviklingstrekk i jordbruket i Telemark 2002–2015	15
4 Verdiskaping og sysselsetting fra jordbruket i Telemark	23
4.1 Produksjonsinntekter	25
4.2 Kostnader	27
4.3 Verdiskaping etter produksjon	27
4.3.1 Husdyrhold	29
4.3.2 Planteproduksjon	35
4.4 Sysselsetting i jordbruket	39
4.5 Bruttoprodukt per årsverk i jordbruket	42
4.6 Verdiskaping fra jordbruket i andre fylker	43
5 Verdiskaping og sysselsetting i gårdsbaserte tilleggsnæringer	45
5.1 Frekvens for ulike tilleggsnæringer	45
5.2 Verdiskaping og sysselsetting fra gårdsbaserte tilleggsnæringer	47
Litteraturreferanse	52
Vedlegg	53

Sammendrag

Mange aktører har behov for oppdatert kunnskap om hva landbruket betyr lokalt, for et fylke eller en kommune. Landbruket er i stadig endring, det er derfor behov for oppdaterte tall for den verdiskapingen som foregår i landbruket. For Telemark ble det i 2013 beregnet verdiskaping fra landbruk og landbruksbasert virksomhet basert på data fra 2011. I denne rapporten presenteres oppdaterte beregninger med utgangspunkt i data fra 2015 for Telemark. Denne gangen er det bare beregningene for jordbruk og gårdsbaserte tilleggsnæringer som er oppdatert. Beregningene er basert på samme metodikk som for 2011.

Det var registrert 8 195 landbrukseiendommer i Telemark i 2015, av disse hadde 5 308 bosetting. I alt var 16 512 personer bosatt på en landbrukseiendom i Telemark i 2015. Det betyr at 9,6 prosent av befolkningen i Telemark var bosatt på en landbrukseiendom. I 2010 var det 8 198 landbrukseiendommer, 5 403 med bosetting og 17 867 som var bosatt på en landbrukseiendom.

Fra 2011 til 2015 er antall jordbruksbedrifter redusert fra 1 561 i 2011 til 1 446 i 2015. I melkeproduksjonen har det vært en sterk strukturendring fra 2011 til 2015. Antall melkeprodusenter er redusert med 23 prosent, mens antall kyr bare er redusert med tre prosent. Mens det er nedgang i arealene for de fleste planteproduksjonene, har arealet med grønnsaker på friland økt.

Samlet verdiskaping, bruttoprodukt, fra jordbruket er beregnet til 402 mill. kr for 2015. Av dette kommer 65 prosent fra husdyrhold og 35 prosent fra planteproduksjon. Sammenlignet med beregningene som ble gjort for 2011, har bruttoproduktet økt med 65 mill. kr regnet i faste 2015-kroner.

Sau på beite

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

Kommunene i Nedre Telemark står for 26 prosent av bruttoproduktet (104 mill. kr), kommunene i Midtre Telemark for 42 prosent (171 mill. kr) og kommunene i Øvre Telemark står for 32 prosent (127 mill. kr). Dette er tilnærmet de samme andelene av bruttoproduktet som i 2011. Sauherad er den kommunen i Telemark som har høyest verdiskaping med 68 mill. kr. Deretter følger Skien med 57 mill. kr og Bø med 47 mill. kr.

Produksjonsinntekter inngår som en viktig del av begrepet verdiskaping. Produksjonsinntektene for jordbruket i Telemark er beregnet til 873 mill. kr i 2015. Av dette kommer 609 mill. kr. fra markedet og 264 mill. kr fra tilskudd.

Av den totale verdiskapingen i Telemark kommer 97 mill. kr fra melkeproduksjon på ku og geit. Deretter følger hagebruksproduksjon med til sammen 78 mill. kr. Husdyrhold inkl. pelsdyr og birøkt bidrar med totalt med 262 mill. kr og planteproduksjon med 140 mill. kr.

Resultater fra beregningne viser at det til sammen er arbeidet 963 årsverk à 1 845 timer i jordbruket i Telemark. Det er 60 årsverk mindre enn i 2011. Husdyrhold inkl. birøkt og pelsdyr står for 72 prosent av sysselsettingen og 65 prosent av verdiskapingen i fylket. Sauehold er den produksjonen som bidrar med størst sysselsetting, med 270 årsverk.

Bruttoprodukt per årsverk i jordbruket er beregnet til kr 417 000 for Telemark. For Øvre Telemark er bruttoproduktet per årsverk kr 348 000, for Midtre Telemark kr 466 000 og for Nedre Telemark kr 448 000. Egg og fjørfekjøtt har høyest verdiskaping per årsverk med kr 681 000.

Av gårdsbaserte tilleggsnæringer, er det flest som driver med en eller annen form for leiekjøring, men også utmarksnæring, vedproduksjon og utleie er vanlige gårdsbaserte tilleggsnæringer i Telemark. Telemark har en høyere andel jordbruksbedrifter med tilleggsnæring enn det som er vanlig for landet sett under ett.

Beregningene av verdiskaping fra gårdsbaserte tilleggsnæringer er mer usikre enn beregningene for jordbruket fordi det ikke finnes statistikk som kan si noe om omfanget av ulike aktiviteter. Heller ikke statistikken over antall som driver ulike aktiviteter er oppdatert de siste årene. Verdiskaping fra tilleggsnæringer, regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 102 mill. kr for Telemark for 2015, en økning på 8 prosent fra 2011. Størst verdiskaping kommer fra leiekjøring med 26 mill. kr.

Det er Tinn og Skien som har høyest verdiskaping fra tilleggsnæringer, med henholdsvis 10,8 og 10,5 mill. kr. Beregningene viser at 46 prosent av verdiskapingen fra tilleggsnæringer kommer fra Øvre Telemark, 28 prosent fra Midtre Telemark og 27 prosent fra Nedre Telemark.

Sysselsetting i gårdsbaserte tilleggsnæringer er beregnet til 166 årsverk à 1 845 timer. Det er en nedgang på 5 årsverk fra 2011.

1 Innledning

Verdiskapingen i jordbruket på landsbasis blir dokumentert gjennom jordbrukets totalregnskap som Budsjettnemnda for jordbruket utarbeider hvert år. For mindre geografiske områder blir det normalt ikke utført tilsvarende beregninger. I 1999 gjennomførte NILF¹ et prosjekt der en utarbeidet et opplegg for beregning av verdiskapingen innen primærnæringene (tradisjonelt jord- og skogbruk) på fylkesnivå (Godli mfl. 1999). NILF og Østlandsforskning gjennomførte i 2004 et prosjekt der sysselsetting og verdiskaping i jordbruket i Hedmark ble dokumentert (Lien mfl. 2004). Kartlegginger basert på metodikken som ble utviklet av Lien mfl. (2004), er senere brukt for flere andre fylker og år. I 2013 gjennomførte NILF i samarbeid med Østlandsforskning beregninger for Telemark (Knutsen mfl. 2013a) og Buskerud (Knutsen mfl. 2013b) basert på data fra 2011. Prosjektet i 2013 omfattet jordbruk, skogbruk, gårdsbasert tilleggsnæring og landbruksbasert industri. I tillegg ble det også utarbeidet en ringvirkningsanalyse.

Mange aktører har behov for oppdatert kunnskap om hva landbruket betyr lokalt, for et fylke eller en kommune. Landbruket er i stadig endring, det er derfor behov for oppdaterte tall for den verdiskapingen som foregår i landbruket. Fra 2011 til 2015 har for eksempel antall jordbruksbedrifter i Telemark gått ned fra 1 561 til 1 446. I denne rapporten presenteres oppdaterte beregninger med utgangspunkt i data fra 2015 for Telemark. Denne gangen er det bare beregningene for jordbruk og gårdsbaserte tilleggsnæringer som er oppdatert. Beregningene er basert på samme metodikk som for 2011.

1.1 Oppbygging av rapporten

Først i rapporten er metodikken og datagrunnlaget som er brukt for å beregne verdiskaping og sysselsetting i jordbruk og gårdsbaserte tilleggsnæringer beskrevet (kapittel 2). I kapittel 3 er det gitt en oversikt over status og utviklingstrekk for jordbruket i Telemark. Resultatene fra beregningene for jordbruket er presentert i kapittel 4. Til slutt i det kapittelet er det som sammenligningsgrunnlag, tatt inn en sammenstilling av verdiskapingsberegningene som er gjort for andre fylker. Resultatene for gårdsbaserte tilleggsnæringer presenteres i kapittel 5

Helt til slutt i rapporten er det vedleggstabeller med flere resultater fra beregningene enn det som er presentert i rapporten for øvrig.

Det er usikkerhet knyttet til en del av beregningene i rapporten. Ved bruk av tallene må man ta hensyn til dette.

Høstmoden eplehage

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

¹ 1.7.2015 ble NILF, Skog og Landskap og Bioforsk slått sammen til NIBIO.

2 Definisjoner, metoder og datagrunnlag

2.1 Verdiskaping

I nasjonalregnskapet og i regnskap med basis i nasjonalregnskapet blir bruttoprodukt brukt som uttrykk for verdiskaping. Bruttoproduct er verdien av produserte varer og tjenester minus vareinnsatsen. Kapitalslit (avskrivninger) er ikke trukket fra. Produktstøtte, for eksempel prisstøtte, er med i bruttoproduktet, men ikke støtte som ikke kan relateres direkte til et produkt. Se for eksempel Statistisk sentralbyrå (2012) for en forklaring av de ulike begrepene i nasjonalregnskapet.

I jordbruket er det flere støtteordninger som ikke er avhengige av produsert mengde, for eksempel husdyrtilskudd, arealtilskudd, kulturlandskapstilskudd og investeringsstøtte. Slike tilskudd vil ikke bli regnet med i verdiskapingen i nasjonalregnskapet. De er likevel viktige for inntektene i jordbruket og for inntektsvirkningen i andre næringer. En kan også argumentere med at overføringene til jordbruket er betaling for produksjon av fellesgoder, slik at en kan se på omfanget av overføringene som et mål på hvordan samfunnet verdsetter produksjonen av fellesgodene rent økonomisk. I modellen for utregning av verdiskaping i jordbruket har vi valgt å ta med alle støtteordningene, og avviker derfor fra beregningene i nasjonalregnskapet.

I dette notatet bruker vi uttrykket bruttoprodukt medregnet tilskudd når vi omtaler verdiskaping. Bruttoproductet er betaling for arbeidsinnsats og forrentning av investert kapital. Tilsvarende uttrykk er brukt i beregning av verdiskaping fra jordbruket for noen andre fylker og regioner, mens det for andre fylker er brukt nettoprodukt. Nettoproduktet er bruttoproduktet fratrukket avskrivninger. Avskrivningene er vanskelige å fastsette, og det vanligste i andre næringer er å beregne verdiskapingen som bruttoprodukt. Dette er grunnen til at bruttoprodukt er valgt som uttrykk for verdiskapingen i dette prosjektet.

Inntektene er delt i to, markedsinntekter og offentlige tilskudd. Markedsinntektene er inntekter fra salg av jordbruksprodukter, eksklusive pristilskudd. Leieinntekter for bruk av traktor og redskaper m.m. inngår i markedsinntektene. Offentlige tilskudd inkluderer alle tilskudd, slik som areal- og kulturlandskapstilskudd, produksjonstilskudd for husdyr, driftstilskudd for melke- og kjøttfeproduksjon, distrikts- og grunntilskudd, avløserrefusjon og diverse andre tilskudd.

En del av resultatene vil presenteres for tre regioner: Øvre Telemark, Midtre Telemark og Nedre Telemark. Øvre Telemark består av kommunene Tinn, Hjartdal, Seljord, Kviteseid, Nissedal, Fyresdal, Tokke og Vinje. Midtre Telemark består av kommunene Notodden, Nome, Bø og Sauherad og Nedre Telemark består av kommunene Porsgrunn, Skien, Siljan, Bamble, Kragerø og Drangedal. I tillegg vil resultatene også bli sammenlignet med beregningene som ble gjort for 2011 (se Knutsen m.fl. 2013). Alle kronebeløpene fra beregningene i 2011 er regnet om til faste 2015-kroner.

VERDISKAPING = BRUTTOPRODUKT

Sum inntekter, jordbruk

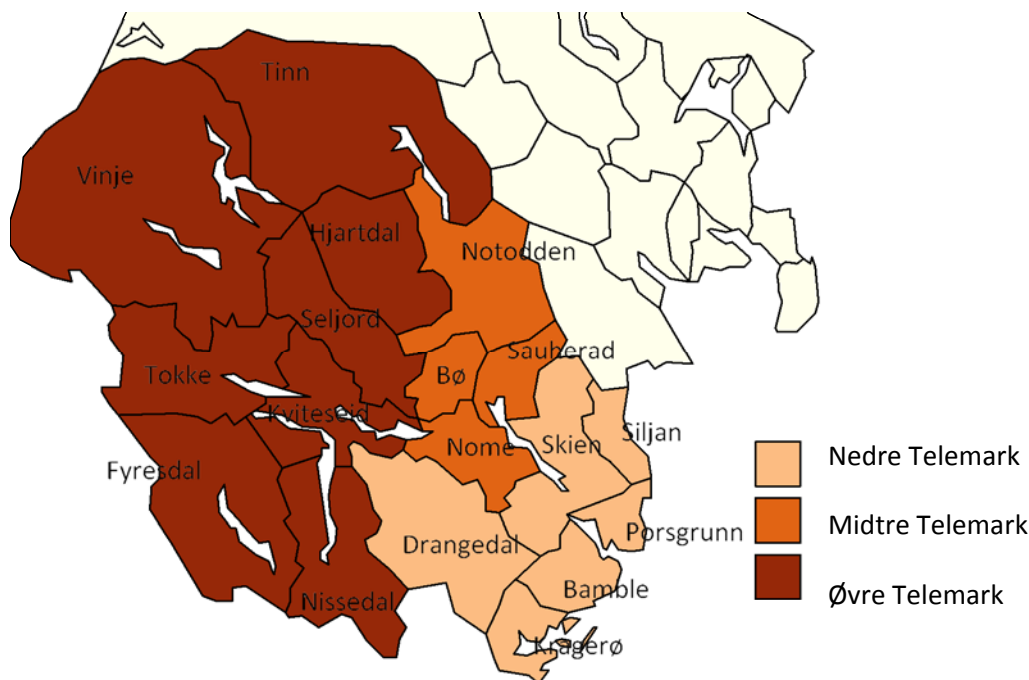
+ Familiens arbeid på nyanlegg

– Sum kostnader før avskrivninger, jordbruk

+ Kostnader til leid hjelp

+ Kostnader til jordleie

Figur 2.1 Kart: Regioninndeling, «Øvre Telemark», «Midtre Telemark» og «Nedre Telemark»

2.2 Datagrunnlag og metode

Verdiskaping og sysselsetting i primærjordbruket er beregnet på kommunenivå. I disse beregningene inngår tradisjonell produksjon av jord- og hagebruksvarer, inkludert veksthusproduksjon, pelsdyr og birøkt. Også beregninger for skogbruk og tilleggsnæringer er gjort på kommunenivå.

Utgangspunkt for beregningene for jordbruket, er dyretall og arealtall for 2015. Dette er det siste året det foreligger økonomiske data for. I hovedsak er det benyttet to datakilder som bakgrunn for beregningene, Landbruksdirektoratets tilskuddsdatabase og NIBIOs driftsgranskinger i jord- og skogbruk.

Landbruksdirektoratet har i sin tilskuddsdatabase oversikt over alle jordbruksbedrifter som har mottatt produksjonstilskudd. Tall fra denne databasen er brukt for å få tall for produksjonsomfang for de ulike produksjonene i de enkelte kommunene i 2015.

Det er ikke alle bruk som mottar produksjonstilskudd. Det er rimelig å regne med at de jordbruksbedriftene som ikke søker, eller ikke oppnår tilskudd, er svært små i økonomisk omfang, og at også arbeidsinnsatsen på disse brukene er lav. Det kan også være bruk som ikke har krav på tilskudd. Fordi beregningene i dette prosjektet tar utgangspunkt i tilskuddsdataen til Landbruksdirektoratet, vil produksjon på jordbruksbedrifter som ikke søker om produksjonstillegg, ikke være med som grunnlag for beregningene.

Det økonomiske datagrunnlaget er i hovedsak henta fra NIBIOs driftsgranskinger i jord- og skogbruk for regnskapsåret 2011. I driftsgranskningene er Telemark delt mellom to regioner, «Østlandets flatbygder» og «Østlandet andre bygder». Fire kommuner er klassifisert som «Østlandets flatbygder». Det er Porsgrunn, Skien, Bø og Sauherad. Resten av kommunene er klassifisert som «Østlandet andre bygder».

Kommunene i Telemark ligger i flere tilskuddssoner. Porsgrunn, Skien, Siljan, Bamble, Sauherad, Bø og Nome ligger i sone 3 for arealtilskudd, mens resten av kommunene i fylket ligger i sone 5. Ved utvalg av bruk fra driftsgranskingene til modellen er det tatt hensyn til ulike soner for arealtilskudd.

For å beregne verdiskaping og sysselsetting fra jordbruket, legges data inn i en modell. Der blir data fra produksjonstilskuddsdatabasen lagt inn på kommunenivå og økonomiske data blir lagt inn for alle driftsformene som er inkludert i beregningene. Ut fra dette blir det beregnet verdiskaping som bruttoprodukt, og sysselsetting for kommuner og driftsformer.

De økonomiske dataene fra driftsgranskingene er gjennomsnittstall for ulike driftsformer. Driftsgranskingene dekker bare jordbruksbedrifter som er yrkesmessig drevne, og som har standard omsetning på minst kr 150 000. Derfor blir gjennomsnittlig bruksstørrelse noe større i driftsgranskingene enn det som er realiteten. Dette gjenspeiles i de gjennomsnittstallene som legges inn i modellen, og for enkelte av produksjonene som er med, blir gjennomsnittet noe høyere i modellen, enn det faktiske gjennomsnittet i fylket.

Det er for få bruk fra Telemark med i driftsgranskingene til at en bare kan basere de økonomiske dataene på resultatene fra disse brukene. I modellen er det derfor hovedsakelig brukt data fra bruk på Østlandet. For å ta hensyn til ulike produksjonsforhold og ulike satser for arealtilskudd, er det også i modellen skilt mellom flatbygder og andre bygder for noen produksjoner. For enkelte produksjoner har det vært nødvendig å supplere med data fra andre regioner utover Østlandet for å få stort nok datagrunnlag for beregningene. Særlig gjelder dette de kraftföbaserte produksjonene. Der det har vært nødvendig å supplere med data fra bruk i andre regioner som har andre satser for tilskudd o.l., er det korrigert for dette. Som ved beregning av verdiskaping fra jordbruket i andre fylker, er det for de største produksjonene brukt grupper med ulikt antall dyr/areal, for eksempel er saueholdet delt inn i bruk med færre enn 75 vinterföra sauer og bruk med flere enn 75 vinterföra sauer.

For enkelte produksjoner er det vanskelig å finne bruk fra driftsgranskingene som er representative. Grønnsaksproduksjon og frukt- og bærproduksjon, er eksempler på produksjoner der det ikke har vært mulig å bruke data fra driftsgranskingene direkte. I driftsgranskingene er brukene som driver ensidig grønnsaksproduksjon i hovedsak lokalisert i Agder, og sammensetningen av ulike vekster avviker fra det vi finner i Telemark. I driftsgranskingene er frukt- og bærproduksjon konsentrert til bruk på Vestlandet (Hardanger). Disse brukene er ofte brattlendte og ligger i annen tilskuddszone enn brukene i Telemark. For produksjonene der det ikke er representative bruk i driftsgranskingene, er det brukt kalkyler, eller kalkyler kombinert med data fra driftsgranskingene.

I modellen er det brukt økonomiske data fra ensidig produksjon. Dette er en forenkling av virkeligheten – i praksis er det mange bruk som har kombinerte produksjoner. Modellen setter noen grenser for hvor stor kompleksitet en kan legge inn. Å bruke data fra ensidig produksjon er både en tilpasning til modellen, men også nødvendig for å kunne presentere resultatene for f.eks. melkeproduksjon, sauehold og kornproduksjon hver for seg. En må også tilpasse økonomiske data til de driftsformene en finner i driftsgranskingene. Ved å bruke gjennomsnittstall fra faktiske bruk som grunnlag for beregningene i en modell, vil det alltid være enkelte variabler en ikke klarer å treffe innenfor en akseptabel feilmargin. For husdyrhold tar en for eksempel utgangspunkt i antall dyr. Samtidig skal en i modellen også komme fram til omtrent riktig produksjon (melk, kjøtt, egg) og arealbruk for fylket. Det er derfor nødvendig å gjøre enkelte korrigeringer av de dataene fra driftsgranskingene som blir lagt inn i modellen, for eksempel for å få riktig grovföareal.

Antall bruk som utgjör grunnlaget for de økonomiske beregningene i modellen, er lavere enn det faktiske antallet jordbruksbedrifter. I 2015 var det 1 427 jordbruksbedrifter som fikk produksjonstilskudd. I modellen er antall bruk 1 078. For de fleste produksjonene er gjennomsnittlig areal/dyretall større i modellen enn gjennomsnitt per søker hos Landbruksdirektoratet, se tabell 2.1. Likevel er antall husdyr og areal av salgsavling de samme som Landbruksdirektoratet har utbetalt tilskudd til. At antall bruk i modellen er lavere enn det faktiske antallet jordbruksbedrifter, gjør at sum tilskudd som er helt

eller delvis uavhengige av produksjon, kan bli lavere enn det som faktisk er utbetalt. Dette gjelder for eksempel bunnfradraget. I modellen er derfor bunnfradraget korrigert slik at det samsvarer med det som faktisk er trukket i 2015. Brukene i modellen har noe mindre grovfôrareal og større kornareal enn det en finner i Telemark. Modellen korrigerer automatisk for for stort kornareal ved beregning av bruttoproduktet, men grovfôrarealet er det korrigert for manuelt. For sum tilskudd som kan sammenlignes direkte med det som er utbetalt fra Landbruksdirektoratet, areal- og kulturlandskapstilskudd, produksjonstilskudd til husdyr, driftstillegg (melk og ammeku) og bunnfradrag, blir tilskudd beregnet i modellen, etter korrigeringer, 3 prosent for høyt. Dette avviket er vurdert til å være akseptabelt.

Tabell 2.1 Antall dyr og areal fra produksjonstilskuddsregisteret (Landbruksdirektoratet) og fra modellen

	Enheter		Antall dyr og areal i		Antall bruk i modell en	Antall søkere av prod.- tilskudd	Gj. antall dyr/ dekar per søker
	per bruk i modell, antall dyr, areal m.m.	Dekar korn per bruk i modell	dekar(Landbruks- direktoratet)				
			2011	2015			
Melk < 20 kyr	15,9	29	646	41	60	11	
Melk ≥ 20kyr < 40	28,7	20	453	15	16	28	
Melk ≥ 40 kyr og samdrifter	51,8	53	916	18	17	54	
Sum melk			2 079	2 015	74	93	22
Melkeproduksjon geit	110	0	1 495	17	19	97	
Kjøttprod. ammekyr	16	3	2 430	170	197	14	
Sau liten < 75	62		10 213	146	261	35	
Sau stor ≥ 75	147		14 812	103	113	135	
Sum sau			25 025				
Svin, purker	53	423	2 282	38	20	114	
Egg	7 055	303	81 276	15	68	1 195	
Fjorfekjøtt, kylling	95 575	217	169 688 ²⁾	2	2	84 844 ³⁾	
Frukt	34		3 277	102	103	32	
Bær	25		1 361	47	47	29	
Korn liten < 400	230	230	56 625	211	386	147	
Korn stor ≥ 400	643	643	18 384	31	32	575	
Sum korn			75 009			68 458	
Grønsaker	62		1 305	24	24	54	
Potet	109	268	2 331	22	57	41	
Birøkt	50		3 643	71	71	51	
SUM				1 073	1 586 ⁴⁾		

1) Sum sau inkl. utegående sau

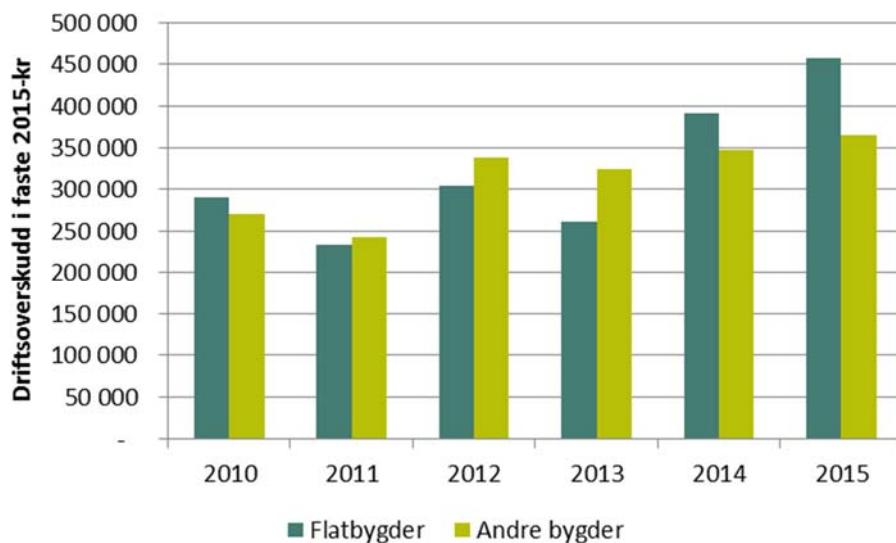
2) Slaktekylling, i tillegg kommer 26 949 ender og 519 gjess i 2011

3) Slaktekylling, i tillegg kommer 61 497 ender og 1 242 gjess i 2015.

4) Sum søkere i tabellen er høyere enn faktisk antall søker fordi mange har blandet produksjon og derfor telles flere ganger.

Økonomien i jordbruket varierer fra år til år. 2011 var et relativt dårlig år, mens 2015 var et svært godt år for de fleste produksjoner. Figur 2.2 viser driftsoverskudd i gjennomsnitt per bruk for brukene på Østlandet for årene 2010–2015. Resultatene varierer noe mer for flatbygdene enn for de andre bygdene. Særlig er det endringer i resultatene for kornproduksjon som varierer mye fra år til år. I tillegg til vær og vekstforhold, spiller markedsituasjonen for en del av produktene inn. Det økonomiske

datagrunnlaget som er henta fra driftsgranskingene, viser resultatene fra det aktuelle året (2011 og 2015). Dette må en ta hensyn til når en vurderer resultatene. Tallene i figur 2.2 er inflasjonsjustert.

Figur 2.2 Driftsoverskudd i jordbruket 2010–2015, Østlandets «flatbygder» og «andre bygder», driftsgranskingene

2.2.1 Datagrunnlag for produksjonene

I det følgende er det økonomiske datagrunnlaget for produksjonene som inngår i modellen, kort beskrevet.

Melkeproduksjon, ku

Melkeproduksjonsbrukene (enkeltbruk) i Telemark er delt inn etter driftsgranskingenes regioner for Østlandet, «flatbygder» og «andre bygder» og for tre størrelsesgrupper. Alle økonomiske data er hentet fra driftsgranskingene og er korrigert for lite grovfôrareal.

Melkeproduksjon, geit

Det er få bruk i driftsgranskingene med geit som hovedproduksjon. Det er derfor brukt landstall, korrigert for tilskuddssoner og avlingsnivå.

Kjøttproduksjon, ammeku

For kjøttproduksjon på ammeku er det brukt tall fra bruk på Østlandet.

Sauehold

Brukene er delt inn etter størrelse, bruk som har færre enn 75 vinterføra sauer og bruk som har flere enn 75 vinterføra sauer. Det er brukt gjennomsnittstall fra bruk på Østlandet.

Fjørfekjøtt

Bruk fra Østlandet, kombinasjon fjørfekjøtt og korn. I tillegg til slaktekylling, er det et foretak som driver med ender og gjess. For dette foretaket er det brukt regnskapstall fra proff.no.

Eggproduksjon

Bruk fra Østlandet, kombinasjon eggproduksjon og korn.

Svinehold

Bruk fra Østlandet, kombinasjon svinehold og korn. Gruppen er satt sammen av bruk med slaktegrisproduksjon (ikke egne purker), kombinert produksjon (egne smågriser), og produksjon av smågris, men det er forutsatt at alle smågris er produsert i fylket, og at det ikke eksporteres smågris til andre fylker.

Kornproduksjon

Bruk med kornproduksjon er delt opp i to grupper, større og mindre enn 400 dekar korn. Bruk fra Østlandet.

Potetproduksjon

Potetproduksjon i kombinasjon med korn. Bruk fra Østlandet.

Frukt og bær

For fruktproduksjon er det brukt en kombinasjon av kalkyler og data fra driftsgranskingene. Arealet fordelt med 81 prosent på epler, 11 prosent på plommer og 8 prosent på sur- og søtkirsebær (moreller). Faste kostnader er hentet fra driftsform 90 (frukt- og bærproduksjon) i driftsgranskingene. Telefrukt AS har gitt opplysninger om avlinger.

Det er brukt dekningsbidragskalkyler for bærproduksjon. Arealet er fordelt med 22 prosent på jordbær og 78,prosent på solbær. Avlingsdata er hentet fra statistikkbanken (SSB Statistikkbanken (a)) og priser fra totalkalkylen (Budsjettnemnda for jordbruket 2016a). Faste kostnader er hentet fra driftsform 90 (frukt- og bærproduksjon) i driftsgranskingene.

Grønnsaker på friland

For grønnsaker på friland, er det brukt kalkyler og data fra driftsgranskingene. I samråd med Fylkesmannen i Telemark, er arealet fordelt med 34 prosent på kålrot, 34 prosent på blomkål, 18 prosent på brokkoli og 14 prosent på gulrot.

Veksthus og planteskole

For veksthusproduksjon er datagrunnlaget om omfang og fordeling av produksjonen usikkert. Det er generelt lite veksthusproduksjon i Telemark. I modellen er det bare produksjon av tomat og agurk i veksthus som er med. For disse kulturrene er det brukt data fra driftsgranskingene.

Av planteskoler, er det Sagaplant AS som dominerer i Telemark. Sagaplant er et nasjonalt plantehelsesenter som framstiller klimatilpasset, sykdomskontrollert og sortsekte plantemateriale av hagebruksvekster for norske forhold. Det er hentet inn offentlig tilgjengelig regnskap for denne planteskolen. For resten av planteskolearealet er det brukt data fra driftsgranskingene.

Birøkt

For birøkt er det brukt kalkyler

Pelsdyr

For pelsdyrnæringa er det hentet inn omsetningsdata fra Norges Pelsdyrslag, kombinert med data fra produksjonstilskuddsregisteret (Landbruksdirektoratet). Økonomidata er hentet fra driftsgranskingene og fra kalkyler i Handbok for driftsplanlegging (NIBIO 2016).

2.2.2 Sysselsetting i jordbruket

I driftsgranskingene blir det hentet inn arbeidsregistreringer basert på ukentlige noteringer fra deltagerne. I modellen er det disse registreringene som danner grunnlaget for beregning av sysselsetting i jordbruket.

2.2.3 Gårdsbaserte tilleggsnæringer

Tilleggsnæring blir i NIBIO (tidligere NILF) sin undersøkelse driftsgranskinger i jord- og skogbruk definert som «Næringsvirksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, med basis i ressursene på bruket» Det gjelder innsats av areal, bygninger, maskiner etc., men inkluderer ikke personressurser eller kompetanse. SSB definerer tilleggsnæring på omtrent på samme måte som NIBIO, men inkluderer pelsdyr, birøkt og utleie av jord til jordbruksformål som tilleggsnæring. Dette blir definert som jordbruk både i driftsgranskningene og i våre beregninger, og inngår derfor ikke i beregningene av verdiskaping fra tilleggsnæringer.

For tilleggsnæringer, finnes det ikke offentlig statistikk som både har data om type tilleggsnæring, omfang og utbredelse (frekvens). Verdiskapingsberegninger for tilleggsnæringer blir derfor svært usikre sammenlignet med beregninger for jordbruket. Beregningene er i dette prosjektet gjort med utgangspunkt i data fra landbrukstellinga i 2009/2010 (SSB 2013a) korrigert for nedgang i antall jordbruksbedrifter og økonomidata fra bruk i driftsgranskningene.

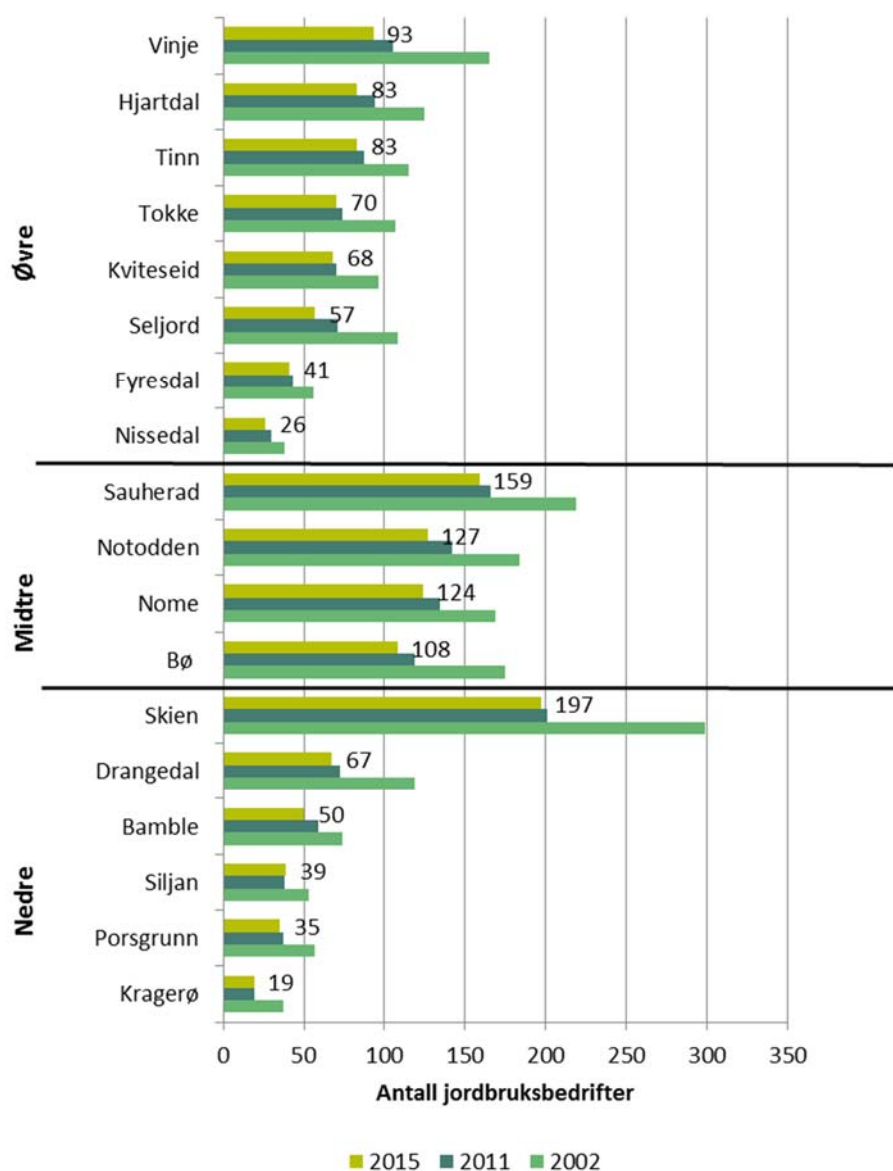
I landbrukstellinga for 2009/2010 har SSB tall for antall bruk som driver tilleggsnæring og hvilke tilleggsnæringer som drives (frekvens), men det er ikke spurt om omfanget. En må anta at de som definerer virksomheten sin som tilleggsnæring driver i et visst omfang. All aktivitet på tilleggsnæring blir registrert i driftsgranskningene, også der omfanget er svært lavt og brukeren selv trolig ikke vil definere aktiviteten som tilleggsnæring. Før data fra driftsgranskningene ble brukt i beregningene, ble derfor bruk med omsetning mindre enn kr 5 000 tatt ut. Utvalg av bruk til driftsgranskningene er basert på representativitet for jordbruket. Det er derfor ikke sikkert at omfanget av tilleggsnæring i driftsgranskningene er representative for omfanget av tilleggsnæring i Telemark. For å få et så stort data-grunnlag som mulig for de økonomiske dataene, er det brukt landstall for de ulike tilleggsnæringer. Det knytter seg derfor stor usikkerhet til disse beregningene.

3 Status og utviklingstrekk i jordbruket i Telemark 2002–2015

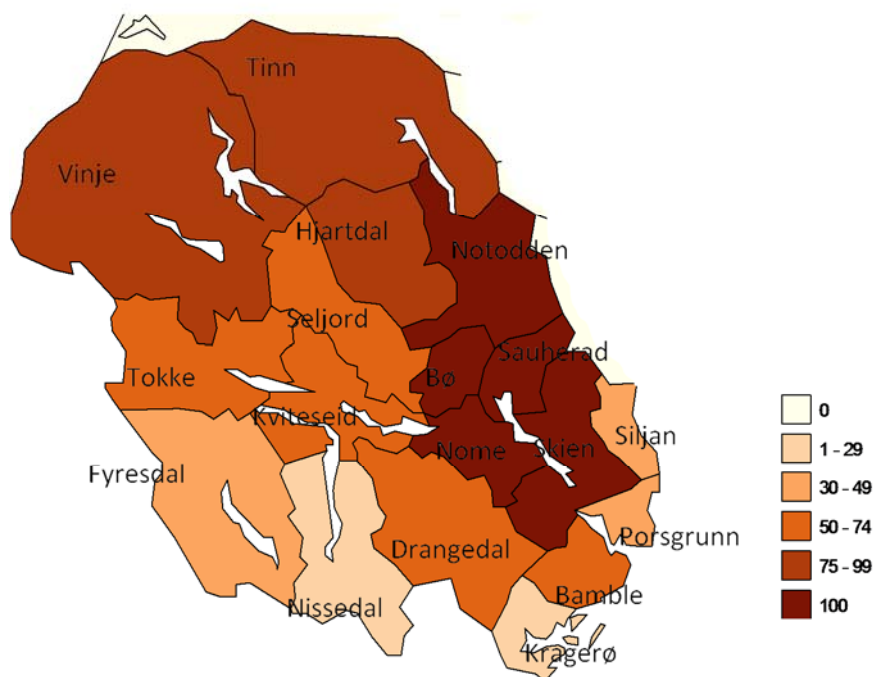
Det var registrert 8195 landbrukseiendommer i Telemark i 2015, av disse hadde 5 308 bosetting. I alt var 16 512 personer bosatt på en landbrukseiendom i Telemark i 2015. Det betyr at 9,6 prosent av befolkningen i Telemark var bosatt på en landbrukseiendom. I 2010 var det 8 198 landbrukseiendommer, 5 403 med bosetting og 17 867 som var bosatt på en landbrukseiendom.

Mens antall landbrukseiendommer endrer seg lite fra år til år, går antallet jordbruksbedrifter ned. Fra 2002 til 2015 er antall jordbruksbedrifter redusert fra 2 196 til 1 561 i 2011 og 1 446 i 2015 (BFJ, 2016b).

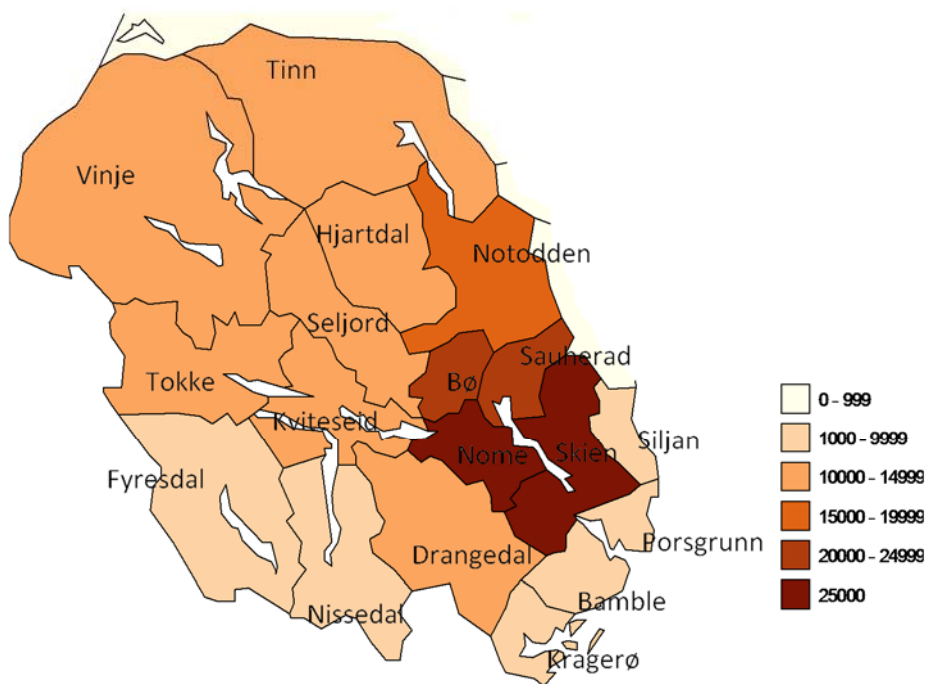
Figur 3.1 Antall jordbruksbedrifter på kommunenivå, Telemark, 2002, 2011 og 2015. Tall etter søylene er tall for 2015.

Kilde: SSB Statistikkbanken (b)

Figur 3.2 Kart: Antall jordbruksbedrifter, 2015

Kilde: SSB Statistikkbanken (b)

Figur 3.3 Kart: Jordbruksareal i drift 2015, 1 000 dekar

Kilde: Statistikkbanken (d)

Ikke alle jordbruksbedriftene² søker om produksjonstilskudd. Av jordbruksbedriftene i 2002, var det 2 086 som søkte produksjonstilskudd. I 2011 var det 1 537 søkere, og i 2015 1 427. Andelen jordbruksforetak som søker tilskudd, har i perioden økt fra 95 prosent til 99 prosent. Fra søknadsomgangen 20. august 2014 ble kravet om å være registrert for merverdiavgift og å ha en årlig omsetning på minimum kr 20 000 kroner fjernet. For at ikke alle med hobbyproduksjon skulle søke, ble bunnfradraget økt fra kr 3 000 til kr 6 000

Telemark er et viktig fylke for produksjon av frukt og bær. 21 prosent av eplearealet og 13 prosent av landets areal av «andre bær» (dvs. bær utenom jordbær) finner man i Telemark. Telemark hadde 2,5 prosent av det totale jordbruksarealet i landet. Fylket hadde 5 prosent av hestene det ble søkt om produksjonstilskudd for og 5 prosent av melkegeitene i landet. Litt over 3 prosent av ammekyrne i Norge hørte til i Telemark. Annen kjøttproduksjon, egg og melk hadde Telemark en mindre andel av.

Fra 2002 til 2011 gikk jordbruksarealet i drift ned fra 264 321 dekar til 246 047 dekar. I 2015 var tallet 244 169 dekar. Eng til slått og beite økte fra 150 200 dekar til 162 300 dekar. For landet ellers har andelen innmarksbeite økt mens engarealet har gått ned (Landbruksdirektoratet). Det er viktig å være klar over at gårdskartprosessen gjorde at arealet jevnt over ble mindre fra og med 2005. En del areal kan ha også ha blitt omklassifisert i forbindelse med gårdskartprosessen. Gjennomsnittsarealet per bruk økte fra 120 dekar til 169 dekar.

Tabell 3.1 viser hvor mange som søkte tilskudd til de forskjellige produksjonene og hvor mange «enheter» (kyr, søyer, dekar, med mer) det er søkt for i fylket i 2015 og prosentvis endring for perioden 2011 til 2015. Til sammenligning er det tatt med prosentvis endring for landet under ett. Lista er ikke fullstendig. Det er tatt med kyr, men ikke andre storfe, og kun voksne dyr av de fleste kategorier, men dette vil likevel gi en bra pekepinn på utviklingen.

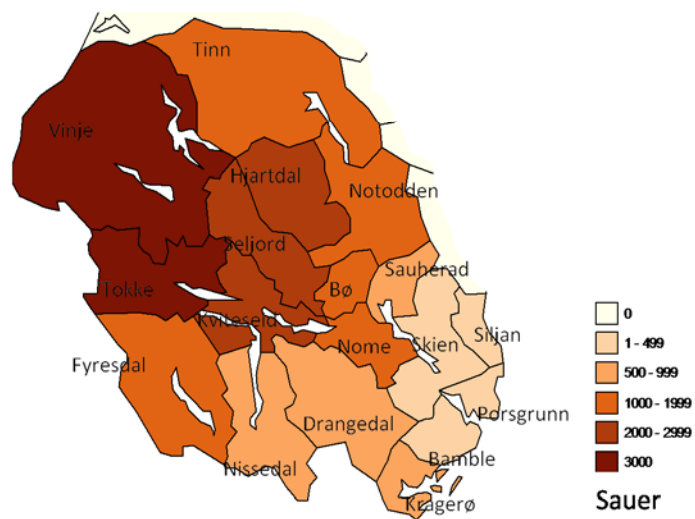
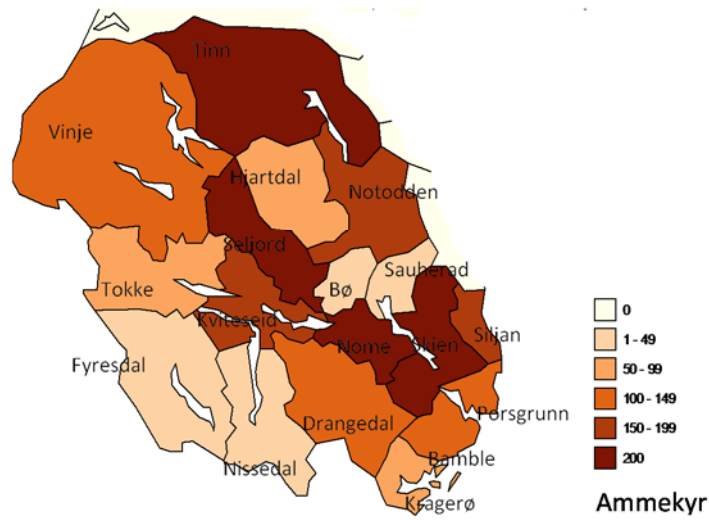
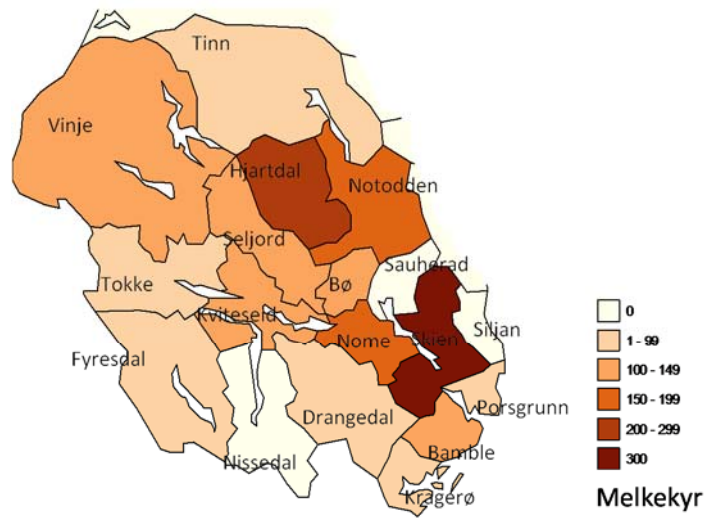

Høy på hesje

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

---

² SSB definerer jordbruksbedrift som «Virksomhet med jordbruksdrift, inkludert hagebruk og husdyrhold. Bedriften omfatter alt som blir drevet som en enhet under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser. En jordbruksbedrift skal ha et driftssenter på en landbrukseiendom.»

Figur 3.4 Kart: Antall melkekyr, ammekyr og sauer i Telemark, 2015

Tabell 3.1 Søkere og enheter i Telemark 2015 og prosentvis endring for fylket og landet i perioden 2011–2015

	Telemark				Landet	
	2015		Prosentvis endring		Prosentvis endring	
	Søkere	Dyr /dekar	Søkere	Dyr /dekar	Søkere	Dyr /dekar
Melkekyr	93	2 015	-23	-3	-17	-4
Ammekyr	197	2 759	9	14	-5	9
Søyer 1 år og eldre	365	20 008	-3	-2	1	6
Melkegeiter	19	1 756	0	17	-19	-5
Avlspurker	20	1 013	-9	-27	-18	-9
Verpehøner	68	104 850	15	29	17	12
Slaktekyllinger	3	179 220	-25	6	9	6
Hester, voksne	265	1 253	-5	-14	-8	-7
Fulldyrka eng	1 003	130 334	-7	4	-6	1
Innmarksbeite	624	25 207	-5	2	-7	0
Vårhvetete	161	17 350	-11	-4	-17	-19
Høsthvetete	61	5 327	118	212	79	166
Bygg	191	16 734	-19	-28	-20	-17
Havre	210	18 943	-20	-15	-17	-12
Epler	91	2 807	-2	4	-5	-2
Jordbær	11	252	-27	-14	-16	14
Andre bær	37	917	-3	-14	11	23
Frilandsgrønnsaker	24	1492	-20	14	-10	14
Poteter	57	2 365	-5	1	-22	-8

Fra 2011 til 2015 har det vært en nedgang i antall søknader om produksjonstillegg i Telemark på 7 prosent, mens prosenten endring for enkeltproduksjoner er veldig forskjellig fra produksjon til produksjon. Dette er en tendens som ikke avviker mye fra landsgjennomsnittet. Størst nedgang er det i antallet som har søkt produksjonstilskudd til melkeproduksjon med 23 prosent i Telemark og 17 prosent på landbasis, mens dyretallet bare har blitt redusert med henholdsvis 3 og 4 prosent for Telemark og landet. Det har skjedd en sterk strukturendring. For ammekyr har det vært en økning både av søkere og antall dyr i Telemark, mens det for hele landet har vært en nedgang i antall produsenter, men en økning i kutallet. Det er også mange andre enkeltproduksjoner der antall produsenter er sterkt redusert. Antallet som søker på bygg-, havre-, grønnsaks- og jordbærareal er redusert. Det totale arealet med frilandsgrønnsaker har imidlertid økt i fylket, med 14 prosent, noe som er likt med den prosentvise økningen for Norge. Høsthvete økte mye, men fordelingen mellom kornslagene er veldig avhengig av vær og høsteforhold også i året før søknadsåret.

Når det gjelder poteter og visse andre vekster, er økonomien i dyrkingen avhengig av kontrakter. For å få gode kontrakter er en avhengig av å kunne dyrke nokså store volumer. Dette kan ha fått noen til å slutte fordi de enten ikke har fått kontrakt eller ikke har tilgang på nok egnet jord innenfor rimelig avstand. Satsing i stor stil kan føles utrygt for mange. Noen kan være tilbakeholdende med å investere i maskiner med stor nok

Telemarkskyr

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

kapasitet, da slikt utstyr binder mye kapital. Tilgang på høstehjelp kan også være en begrensende faktor. Det er få norske arbeidstakere som ønsker den type arbeid, og språkproblemer kan være grunn til at enkelte ikke ønsker å ansette utenlandske arbeidstakere.

I Midtre Telemark er det en del dyrkere av frukt og bær som driver svært profesjonelt. Denne delen av fylket har 98 prosent av fruktarealet i Telemark og 76 prosent av bærarealet. Det meste av det resterende bærarealet finner man i Nedre Telemark.

Over hele landet har det vært sterk nedgang i antall foretak med melk. I Telemark har nedgangen vært på 23 prosent, mens antallet melkekyr i fylket bare har gått ned med 3 prosent. Noen har valgt samdrift som løsning, og da blir antall foretak registrert som melkebruk lavere. 2008 var året med flest registrerte samdrifter på landsbasis med 1973 mot 1112 i 2015. I 2015 var det bare 9 melkesamdrifter (ku) registrert i Telemark. Det er mindre enn 1 prosent av de registrerte samdriftene det året. Melkeproduksjonen har i mange år vært regulert av kvoter. Det har vært mulig å kjøpe kvote i tillegg til den man har, men dette har vært avhengig av at noen vil selge. I perioder med overproduksjon har ikke Staten solgt ut igjen alt som er kjøpt. I de seinere årene har det vært mulig å leie kvoter. I 2015 ble det kjøpt 696 tusen liter melkekvote i Telemark. Det utgjorde nesten 5 prosent av den totale melkekvota i fylket. I gjennomsnitt for landet ble det kjøpt kvote tilsvarende 2 prosent av den totale melkekvota.

En gjennomsnittlig årsku produserte i 2015 mer melk enn gjennomsnittet av de kuene som var i produksjon i 2011. Den totale produksjonen var lavere i 2011 enn årene både før og etter fordi førsituasjonen var svært vanskelig i store deler av landet på grunn av dårlig vær både i veksttiden og innhøstingsperiodene. Forbruket av vanlig konsummelk har gått litt ned, men større etterspørsel etter blant annet ost og yoghurt har ført til at produksjonen har kunnet holde seg på samme nivå. I 2011 ble det underdekning av melk slik at det ble iverksatt import av smør.

Førsituasjonen i 2011 påvirket også forholdene for kjøttproduksjon av storfe og sau i det mange måtte sette på færre dyr enn de nok kunne ønske. Dette synes nok i liten grad i tabellen, som baserer seg på tall fra 31. juli, men det kunne ha effekt på kjøttproduksjonen året etter. Ellers økte antallet ammeku-besetninger fra 2011 til 2015 i Telemark med 9 prosent, og antallet ammekyr økte med 14 prosent. I 2015 var det langt flere ammekyr enn melkekyr i Telemark. På landsbasis er det nesten tre ganger så mange melkekyr som ammekyr.

For landet som helhet er flere produsenter av egg og kyllingkjøtt og flere som dyrker «andre bær» i 2015 enn det var i 2011. I Telemark var det ikke samme trend. Her var det færre kyllingprodusenter, men flere slaktekyllinger og mindre «andre bær» i 2015 enn i 2011. I 2015 ble et større areal av epler,

grønnsaker og poteter dyrket i Telemark enn fire år tidligere, men det var færre produsenter med hver vekst.

Knutsen mfl. (2013a) beskriver regelendringer og mulige andre grunner til at gårdbrukere sluttet eller la om produksjonen mellom 2002 og 2011. Det er ikke like mange endringer etter 2011, men konsesjonsgrensene for kylling er økt fra 120 000 kyllinger i 2011 til 280 000 i 2015. I Telemark er det ingen produsenter som er i nærheten av denne grensen.

To tredeler av søyer og lam i 2015 var å finne i Øvre Telemark. Det har vært større nedgang i sauetallet i de øvre bygdene enn i hele fylket. Også i Nedre Telemark har det vært nedgang, men i Midtre Telemark har sauetallet økt noe de siste årene. Hvorfor det har vært særlig nedgang i sauetallet i de fleste «øvre bygdene», er det vanskelig å gi noe godt svar på. En skulle tenke at disse kommunene hadde de beste beiteområdene og dermed ha de beste forutsetningene for å øke sauetallet, men utviklingen har altså gått motsatt veg. I Knutsen mfl. (2013a) ble rovdyrproblematikk drøftet i denne sammenhengen.

Flere av kommunen i Øvre Telemark har også har hatt en kraftig utbygging av fritidshytter i denne perioden og årene før. Deler av utbyggingen har til dels foregått i gode beiteområder, og det er tendens til økende konflikt mellom beitebruk og fritidsbruk. Særlig gjelder dette løshund og jaging av sau.

Sauehold har for mange vært et deltidsyrke med relativt svakt økonomisk resultat. Samtidig har turistutbyggingen ført til lett tilgang av arbeid for håndverkere, maskinførere m.m. Arbeidsledigheten i øvre og vestre del av fylket har, i motsetning til resten av fylket, vært minimal. Flere har avsluttet dyreholdet og gått over i disse yrkene.

Tabell 3.2 Strukturutvikling i Telemark 2011–2015, utvalgte produksjoner

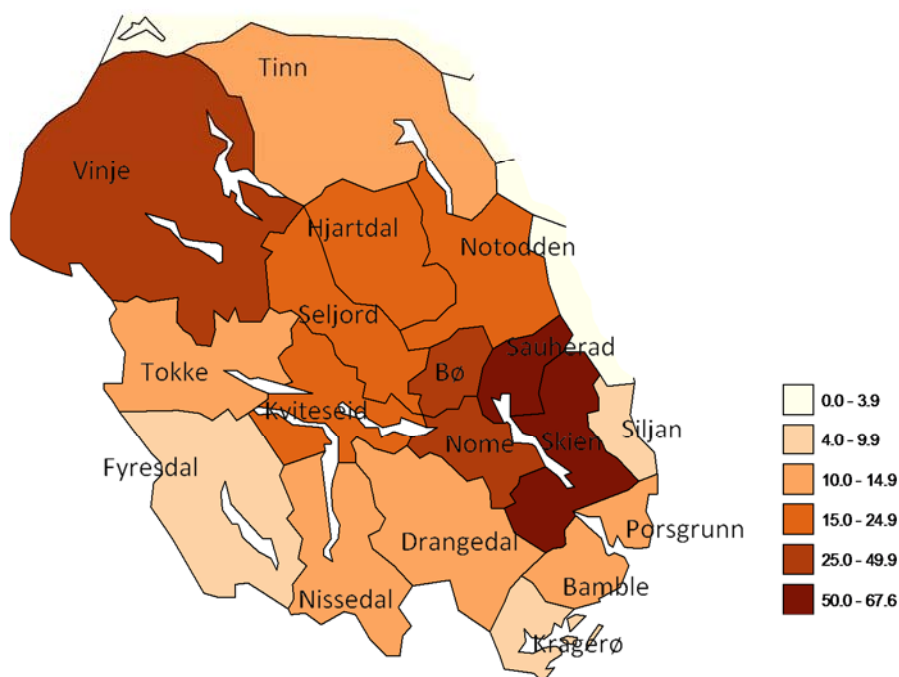
Region	Melkekyr per bruk		Ammekyr per bruk		Sauer per bruk		Kornareal per bruk		Grønnsaksareal per bruk		Frukt- og bærareal per bruk		Grovfôrareal per bruk		
	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011	2015	
Porsgrunn	Nedre	30	39	16	21	24	23	87	76	-	-	-	-	205	183
Skien	Nedre	26	34	20	18	23	22	140	134	63	91	20	18	180	176
Notodden	Midtre	27	31	14	17	53	46	132	156	1	-	32	41	117	133
Siljan	Nedre	28	-	19	21	111	101	105	110	-	-	2	2	170	182
Bamble	Nedre	20	26	7	9	40	59	147	123	4	-	45	5	107	159
Kragerø	Nedre	7	7	10	13	127	88	13	11	-	1	26	21	207	248
Drangedal	Nedre	19	15	12	13	51	49	63	127	5	1	8	3	158	161
Nome	Midtre	19	22	20	18	81	68	168	193	2	2	29	44	186	199
Bø	Midtre	17	42	10	11	75	81	208	245	-	10	29	28	129	150
Sauherad	Midtre	-	-	6	7	45	53	159	165	3	7	39	40	72	98
Tinn	Øvre	11	12	9	12	63	55	-	-	-	-	10	4	137	131
Hjartdal	Øvre	12	17	9	9	45	43	65	59	-	-	24	24	116	134
Seljord	Øvre	16	20	12	13	42	70	113	119	18	-	10	-	168	219
Kviteseid	Øvre	17	22	17	19	100	109	118	105	-	-	20	20	163	164
Nissedal	Øvre	-	-	8	9	91	75	-	-	-	-	-	-	142	149
Fyresdal	Øvre	25	24	11	8	66	63	-	-	-	-	-	-	153	172
Tokke	Øvre	11	11	11	11	91	109	50	-	-	-	-	-	150	161
Vinje	Øvre	12	18	15	11	67	74	-	-	-	-	-	-	140	151
Øvre Telemark		14	17	11	12	66	71	101	93	18	-	17	18	144	157
Midtre Telemark		21	28	14	15	63	59	168	189	2	5	36	39	133	151
Nedre Telemark		22	26	16	16	52	49	127	126	53	81	20	14	165	175
Telemark		17	22	14	14	63	65	152	164	44	62	33	35	147	160
Landet		22	26	14	16	67	74	237	260	72	30	26	30	190	202

4 Verdiskaping og sysselsetting fra jordbruket i Telemark

Verdiskaping fra jordbruket i Telemark er beregnet på basis av tall fra 2015. Samlet verdiskaping, bruttoprodukt, fra jordbruket er beregnet til 402 mill. kr for 2015. Av dette kommer 65 prosent fra husdyrhold og 35 prosent fra planteproduksjon. Sammenlignet med beregningene som ble gjort for 2011, har bruttoproduktet økt med 65 mill. kr regnet i faste 2015-kroner. Andelen som kommer fra planteproduksjon har økt med ett prosentpoeng, mens andelen fra husdyrhold har gått ned tilsvarende.

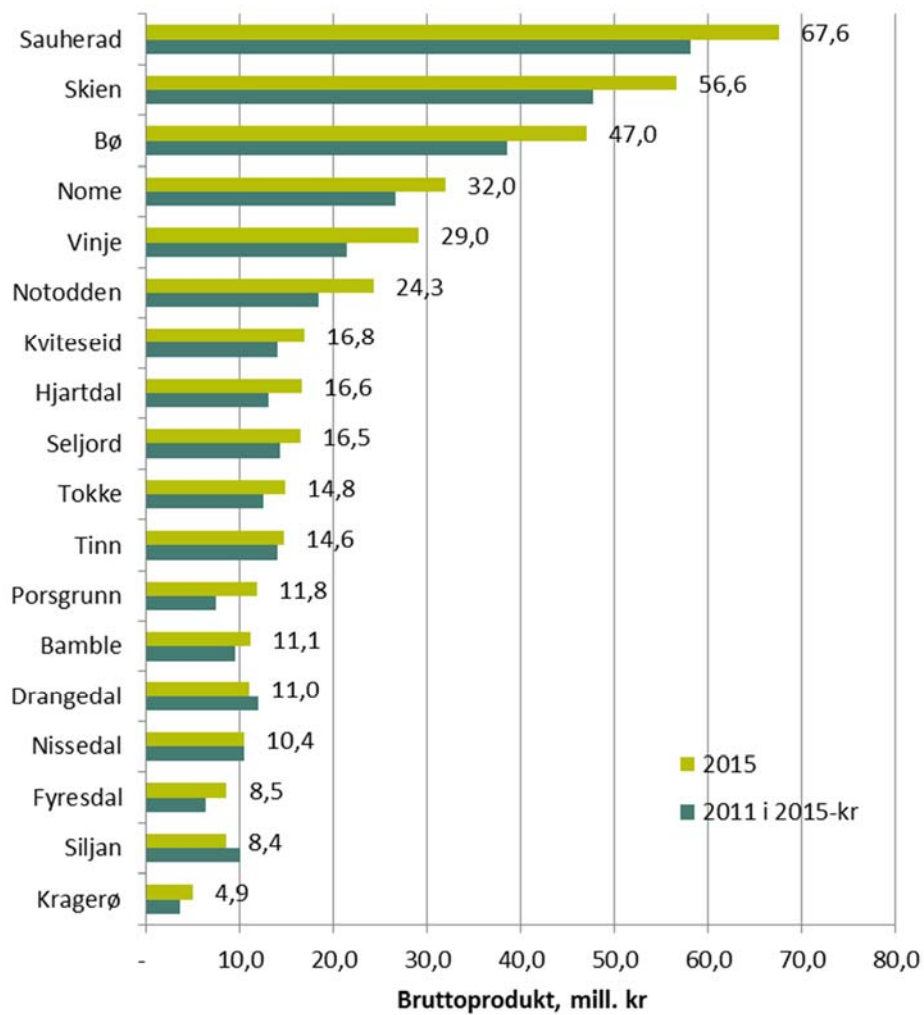
Kommunene i Nedre Telemark står for 26 prosent av bruttoproduktet, 104 mill. kr, kommunene i Midtre Telemark for 42 prosent, 171 mill. kr, og kommunene i Øvre Telemark står for 32 prosent, 127 mill. kr. Dette er tilnærmet de samme andelen av bruttoproduktet som i 2011. Sauherad er den kommunen i Telemark som har høyest verdiskaping med 68 mill. kr. Deretter følger Skien med 57 mill. kr og Bø med 47 mill. kr.

Sysselsettingen i jordbruket er beregnet til 963 årsverk eller 1,8 mill. timer. Det er en nedgang på 60 årsverk fra 2011.

Figur 4.1 Kart: Verdiskaping i jordbruket i Telemark, 2015, bruttoprodukt, mill. kr

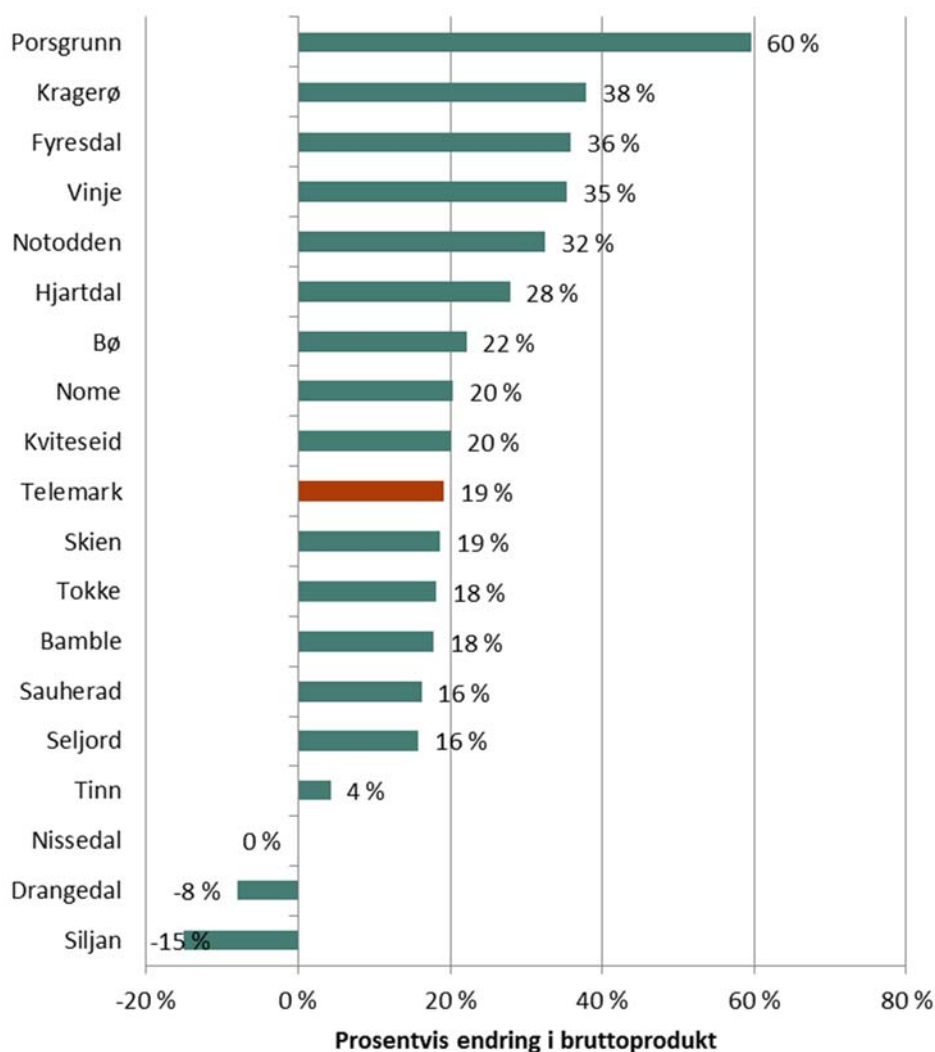

Figur 4.2 Verdiskaping som bruttoprodukt, mill. kr, 2011 og 2015, kommuner i Telemark. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

Melkegeiter

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

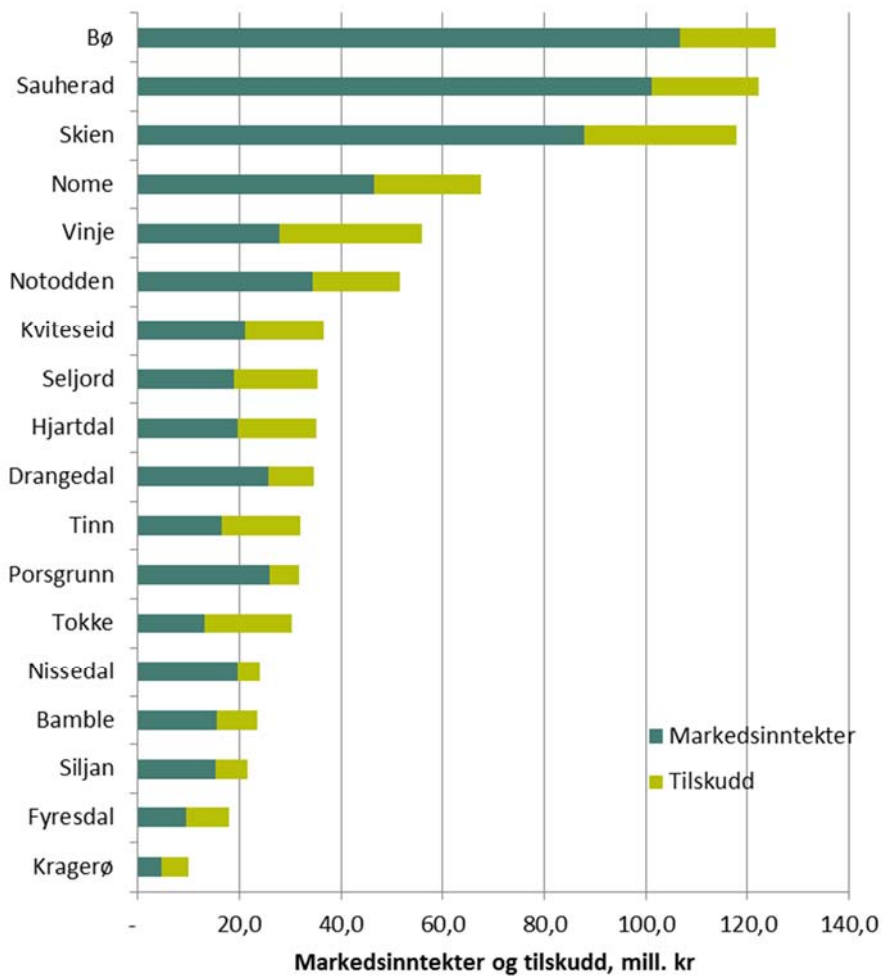

Figur 4.3 Prosentvis endring i bruttoprodukt fra 2011 (målt i 2015-kr) til 2015 for kommuner i Telemark

4.1 Produksjonsinntekter

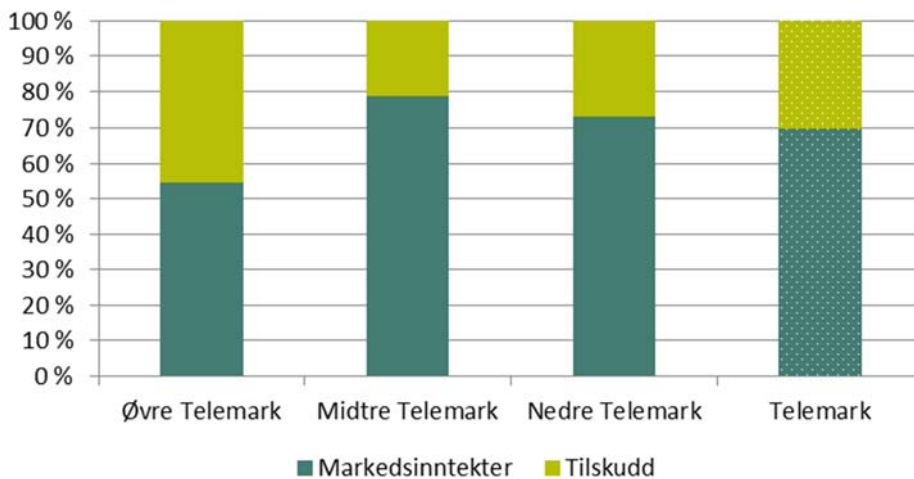
Produksjonsinntekter inngår som en viktig del av begrepet verdiskaping. Produksjonsinntektene er verdien av varer og tjenester som er produsert i løpet av året, inkl. offentlige tilskudd. I modellen utgjør produksjonsinntektene for jordbruket i Telemark 873 mill. kr. Av dette er 609 mill. kr. fra markedet og 264 mill. kr. fra tilskudd.

Bø har høyest høyest produksjonsinntekter med 126 mill. kr, av dette kommer 85 prosent fra markedsinntekter. Også Nissedal, Sauherad og Porsgrunn får over 80 prosent av inntektene fra markedet. For fylket samlet kom 70 prosent av inntektene fra markedet i 2015. Det er ett prosentpoeng mindre enn i 2011.

Figur 4.4 Produksjonsinntekter fordelt på markedsinntekter og tilskudd, kommuner i Telemark, 2015

Det er Øvre Telemark som får størst andel av inntektene fra tilskudd. For disse kommunene kommer bare 55 prosent av inntektene fra markedet.

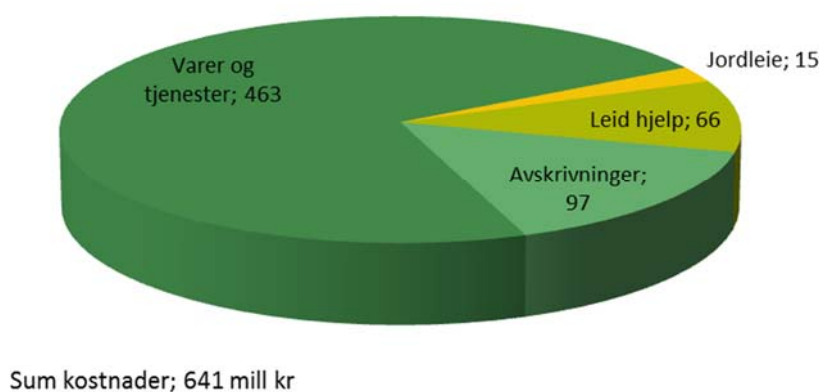

Figur 4.5 Produksjonsinntekter fordelt markedsinntekter og tilskudd, regioner i Telemark, 2015

4.2 Kostnader

I modellen for beregning av verdiskaping i det tradisjonelle jordbruket, er kostnadene delt inn i kostnader til leid hjelp, kostnader til jordleie, avskrivninger og kostnader til varer og tjenester. Kostnader til leid hjelp og kostnader til jordleie blir regnet som en del av verdiskapingen, og blir derfor ikke trukket fra produksjonsinntektene ved beregning av verdiskaping. Kostnader til avskrivninger blir heller ikke trukket fra produksjonsinntektene ved beregning av verdiskaping målt som bruttoprodukt. For mange næringer er avskrivningene ofte vanskelig å fastsette, og det er vanlig å regne verdiskaping som bruttoprodukt.

For Telemark er de totale kostnadene i jordbruket beregnet til 641 mill. kr. Av dette er 463 mill. kr kostnader til varer og tjenester som er de kostnadene som trekkes fra produksjonsinntektene for å komme fram til verdiskaping som bruttoprodukt, se figur 4.5.

Figur 4.6 Fordeling av kostnader i jordbruket i Telemark, 2015

4.3 Verdiskaping etter produksjon

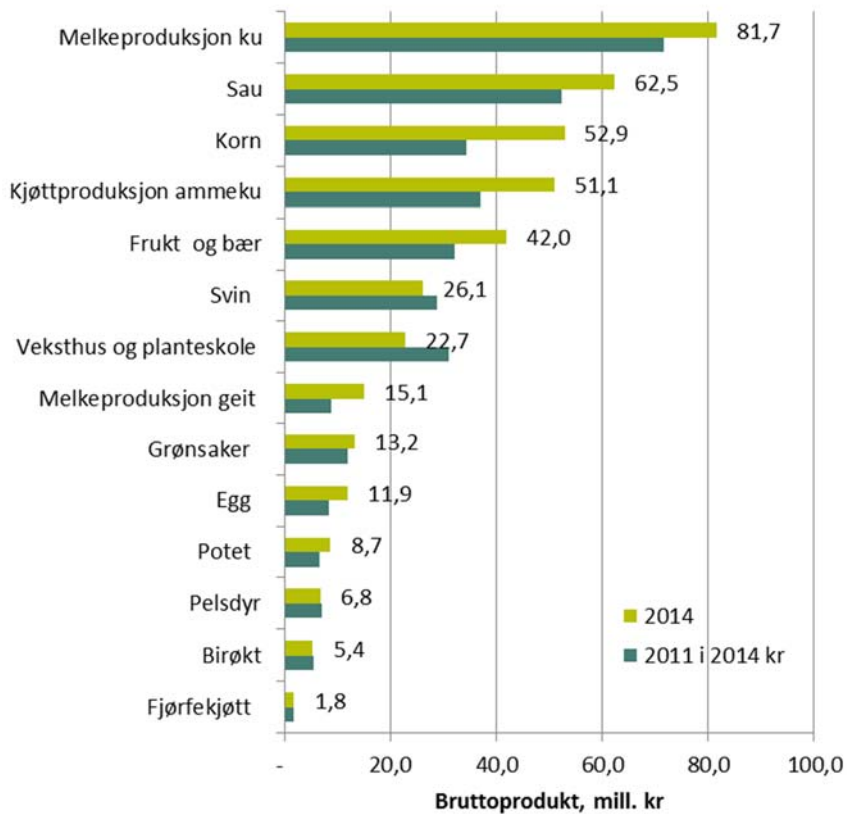
Av den totale verdiskapingen i Telemark kommer 97 mill. kr fra melkeproduksjon på ku og geit. Deretter følger hagebruksproduksjon³ med til sammen 78 mill. kr. Husdyrhold inkl. pelsdyr og birøkt bidrar med totalt med 262 mill. kr og planteproduksjon med 140 mill. kr. Grovførbasert husdyrhold er viktig i Telemark og bruttoproduktet fra disse produksjonene utgjør 52 prosent, 210 mill. kr i 2015, i 2011 bidro de grovførbaserte husdyrproduksjonene med 50 prosent av bruttoproduktet.

Rundballepressing

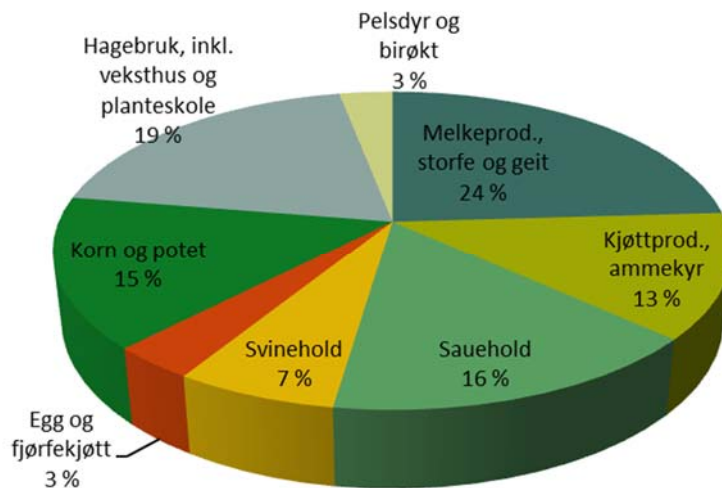
Foto: © Fylkesmannen i Telemark

³ Hagebruk inkluderer frukt, bær, frilandsgrovnnsaker, veksthusproduksjon og planteskoler.

Figur 4.7 Verdiskaping som bruttoprodukt, produksjoner, mill. kr. Tall utenfor søylene er tall for 2015

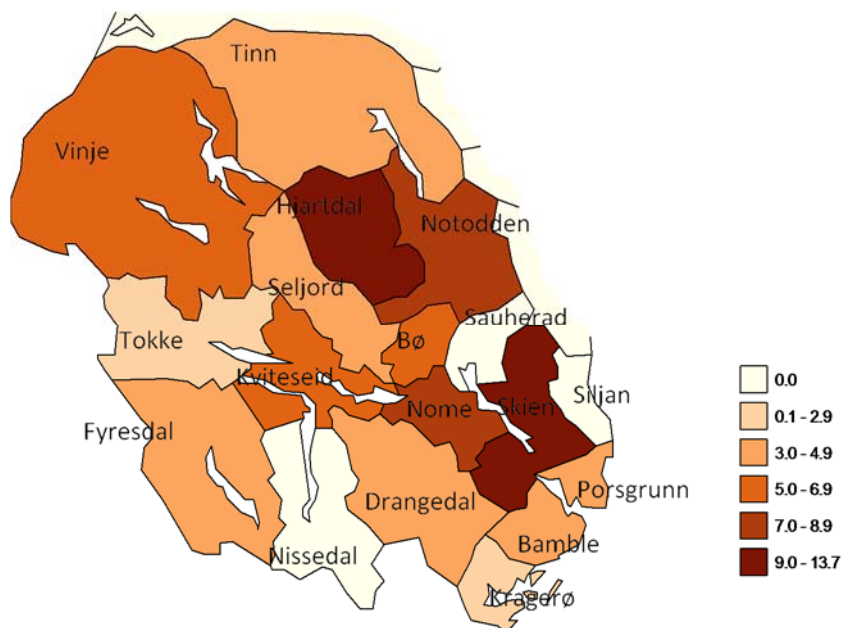
Figur 4.8 Verdiskaping fra ulike produksjoner i Telemark, 2015, prosentvis fordeling

4.3.1 Husdyrhold

Melkeproduksjon, storfe

Av husdyrproduksjonene er det melkeproduksjon (storfe) som har høyest verdiskaping målt som bruttoprodukt, med 82 mill. kr. Det er en økning på 14 prosent fra 2011. Av kommunene er det Skien med 13,7 mill. kr og Hjartdal med 9,2 mill. kr som har størst verdiskaping fra melkeproduksjon. I 2011 var det to kommuner som ikke hadde melkeproduksjon, Sauherad og Nissedal. I 2015 er det også slutt på melkeproduksjon i Siljan

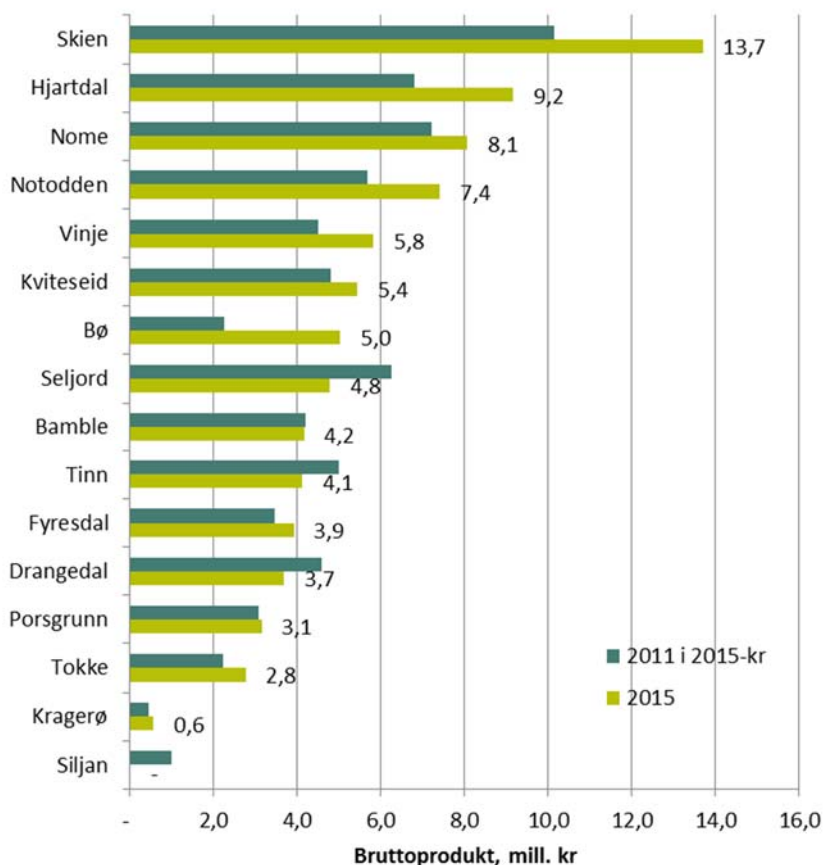
Figur 4.9 Kart: Verdiskaping fra melkeproduksjon 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Bynært landbruk

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

Figur 4.10 Verdiskaping som bruttoprodukt fra melkeproduksjon (storfe), mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

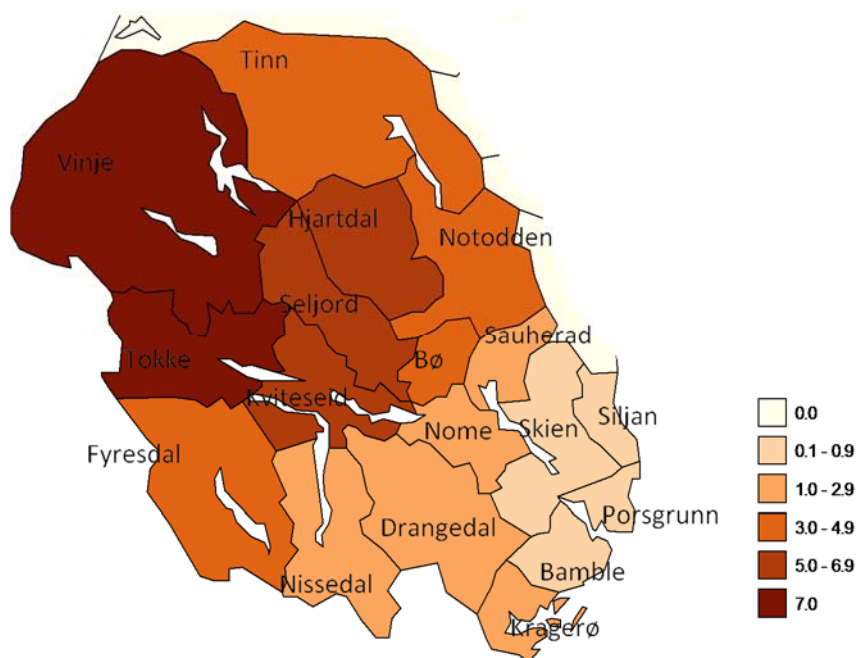
Melkeproduksjon geit

Produksjonen av geitemelk er i hovedsak lokalisert i Vinje kommune som har 79 prosent av geitene i fylket. Fra 2011 er antallet geiter økt med 353 og verdiskaping fra produksjon av geitemelk har økt fra 9 mill. kr i 2011 til 15 mill. kr i 2015. Større besetninger per bruk og økte priser har bidratt til økt verdiskaping fra geitemelkproduksjon. Av verdiskapingen på 15 mill. kr, kommer 12 mill. kr fra Vinje. Det er registrert geiter også i Tinn, Seljord, Tokke og Nissedal. I 2011 var det ikke geitemelkproduksjon i Nissedal.

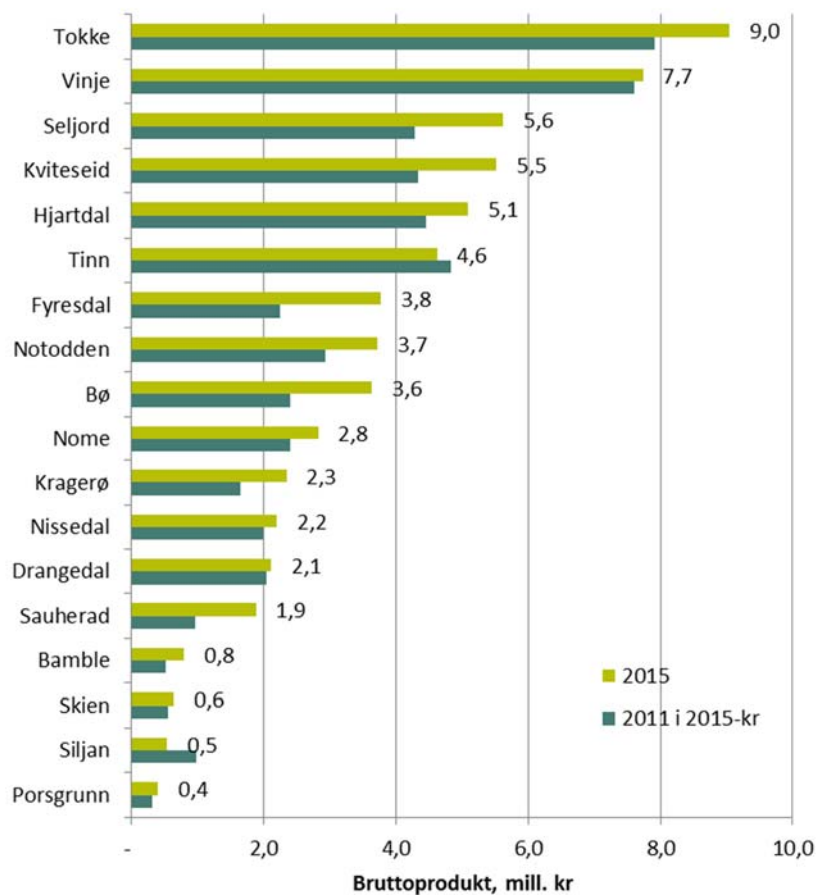
Sauehold

Verdiskaping fra sauehold er beregnet til 62 mill. kr. Tokke og Vinje er kommunene som har høyest verdiskaping fra sauehold med henholdsvis 9 og 8 mill. kr.

Arbeidsinnsatsen i saueholdet er beregnet til 228 årsverk, tilsvarende 420 tusen timer, og er den enkeltproduksjonen som gir høyest sysselsetting i jordbruket. Av total arbeidsinnsats utgjør arbeidsinnsatsen i saueholdet 26 prosent.

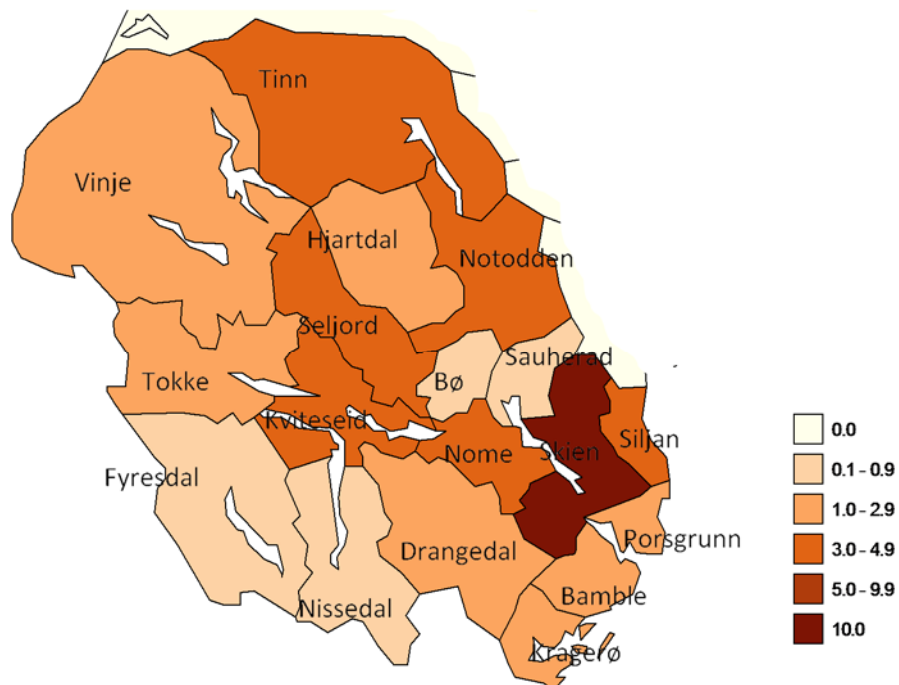
Figur 4.11 Kart: Verdiskaping fra sauehold 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Figur 4.12 Verdiskaping som bruttoprodukt fra sauehold, mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

Kjøttproduksjon med ammeku

I alt er verdiskapingen beregnet til 51 mill. kr fra denne produksjonen, en økning på 14 mill. kr fra 2015. Skien er kommunen med størst verdiskaping fra ammekyr, med 11 mill. kr.

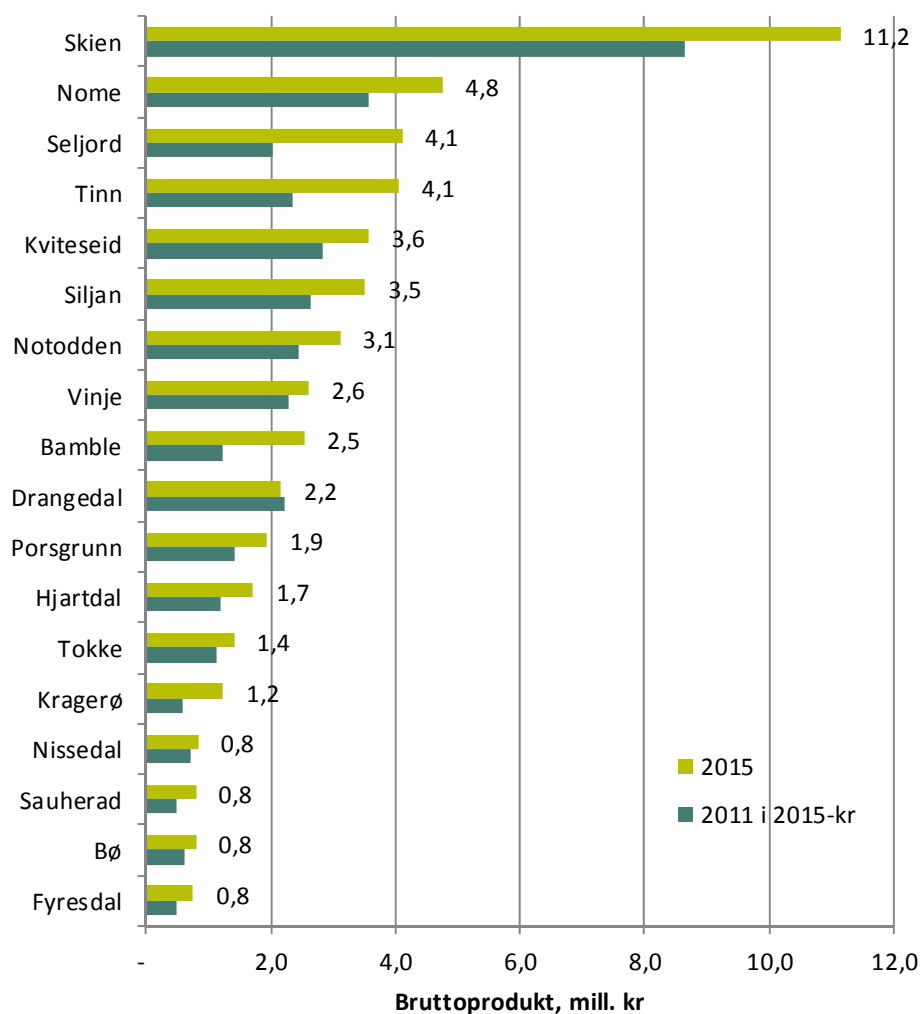

Figur 4.13 Kart: Verdiskaping fra kjøttproduksjon med ammeku 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Storfe på beite

Foto: © Fylkesmanne i Telemark

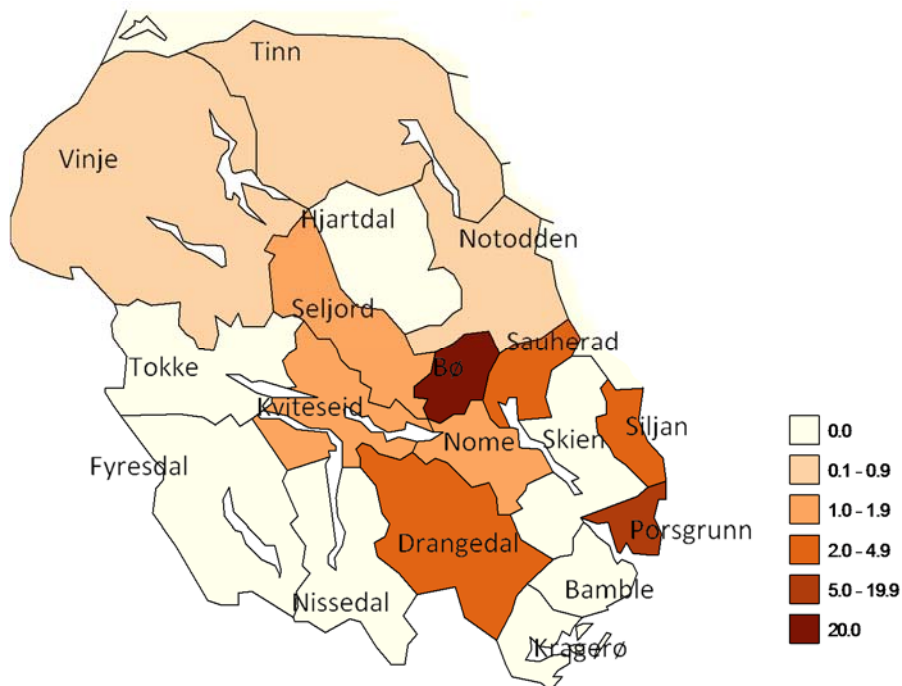

Figur 4.14 Verdiskaping som bruttoprodukt fra kjøttproduksjon med ammekyr, mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

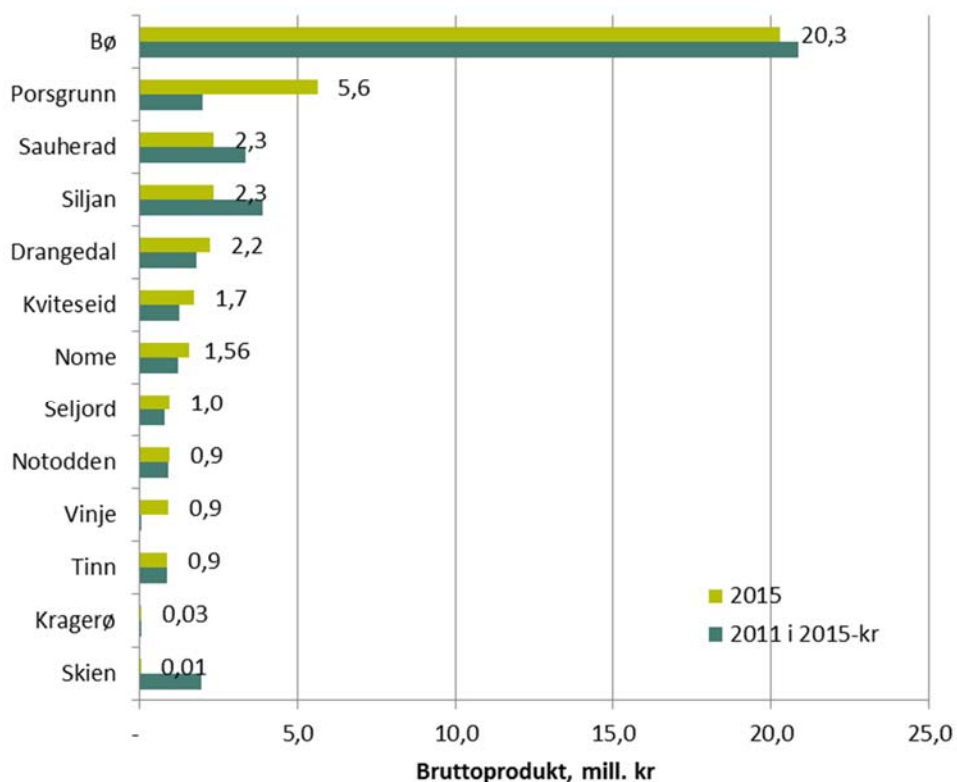
Kraftfôrbasert husdyrhold

Det er lite kraftfôrbasert husdyrhold i Telemark. Bare 10 prosent av verdiskapingen kommer fra disse produksjonene. Svineholdet bidrar med et bruttoprodukt på 26 mill. kr i 2015 og egg- og fjørfekjøttproduksjon med til sammen 14 mill. kr. Fra 2011 har det vært en liten reduksjon i bruttoproduktet fra svinehold, mens det har vært en økning fra egg- og fjørfekjøttproduksjon. For fjørfekjøtt har det vært en økning i produksjon av kylling, and og gjess, mens det ikke lenger er produksjon av kalkun i fylket.

Bø har størst samlet verdiskaping fra kraftfôrbasert husdyrhold med 20 mill. kr. Kommunen er størst på både svinehold og eggproduksjon, mens det er Drangedal er størst på produksjon av fjørfe. I tillegg til produksjon av fjørfekjøtt er det eget gårdsslakteri ved Holte gård i Drangedal. I beregningene av verdiskaping fra fjørfekjøtt, er ikke verdiskaping fra slakteriet og videreforedling inkludert. Denne delen av virksomheten drives som et aksjeselskap og regnes derfor som landbruksbasert industri og faller derfor utenfor beregningene her. Ut fra regnskap fra proff.no utgjør denne delen av aktiviteten ved Holte gård en verdiskaping på ca. 10 mill. kr og har 34 personer sysselsatt.

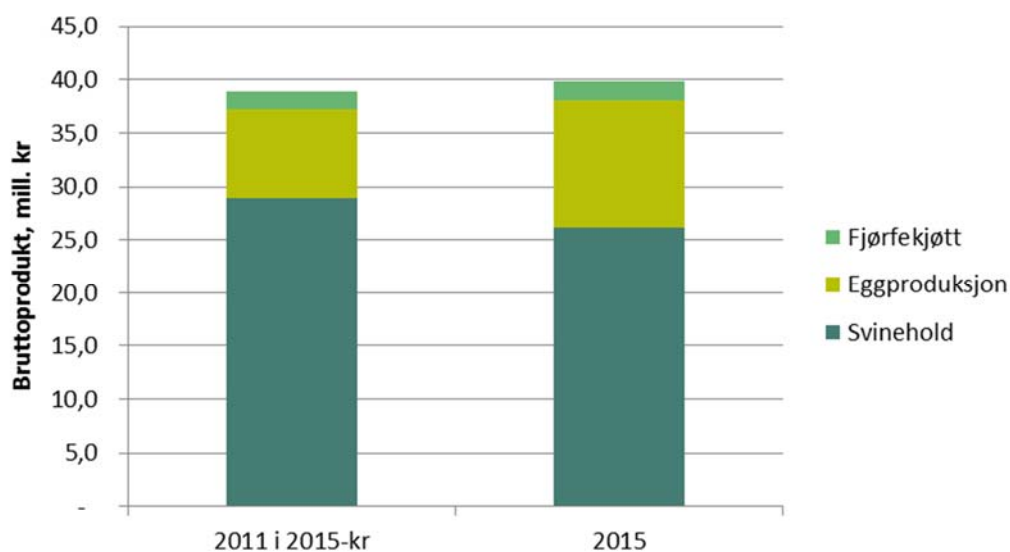

Figur 4.15 Kart: Verdiskaping produksjon av kraftfôrbasert husdyrhold 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Figur 4.16 Verdiskaping som bruttoprodukt fra kraftfôrbasert husdyrhold, mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

Figur 4.17 Verdiskaping som bruttoprodukt fra svinehold, egg- og fjørfe kjøttproduksjon, mill. kr, 2011 i 2015-kr og 2015

Birøkt og pelsdyroppdrett

Det var 71 produsenter som søkte om tilskudd til bikuber i Telemark i 2015. Av disse var det 27 som ikke søkte tilskudd til annen produksjon. I alt ble det søkt tilskudd til 3 544 bikuber.

Verdiskapingen fra birøkt er beregnet til 5 mill. kr i 2015, om lag det samme som i 2011. Antall produsenter som får produksjonstilskudd til bikuber har økt, men antall kuber har gått ned fra 2011. I tillegg til honningproduksjon har birøkt en viktig oppgave med pollinering i fruktneringa. Denne verdien er vanskelig å fastslå, og den framkommer kun som en del av verdiskapingen hos planteprodusentene.

Nissedal er den eneste kommunen i Telemark med pelsdyroppdrett. Verdiskaping fra pelsdyrholdet er beregnet til 7 mill. kr. Det er om lag det samme som i 2011.

Birøkter

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

4.3.2 Planteproduksjon

Verdiskapingen fra planteproduksjon er beregnet til 140 mill. kr. Av dette kommer 60 prosent fra hagebruk og 40 prosent fra korn- og potetproduksjon. Sammenlignet med beregningene i 2011, har andelen fra hagebruket gått ned med fem prosentpoeng og andelen fra korn og poteter økt tilsvarende. I hovedsak er planteproduksjonen lokalisert i midtre del av fylket.

Hagebruk

Hagebruksproduksjon er viktig i Telemark. Av verdiskapingen fra planteproduksjon kommer 78 mill. kr fra hagebruket, dvs. grønnsaker på friland, frukt og bær, veksthusproduksjon og planteskoledrift.

Verdiskaping fra *frukt- og bærproduksjon* er beregnet til 42 mill. kr. Dette er en økning på ca. 10 mill. kr fra 2011.

Verdiskapingen fra *veksthus og planteskole* er beregnet til 22 mill. kr, en nedgang på 8 mill. kr fra 2011. For veksthus og planteskole er beregningene mer usikre enn for de fleste andre jordbruksproduksjonene fordi det ikke finnes kvalitetssikret statistikk over omfang av ulike vekster. Det er heller ikke gode økonomiske data for disse produksjonene. Verdiskapingen fra planteskolene utgjør ca. 60 prosent. Sagaplant AS utgjør alene 83 prosent av verdiskapingen fra planteskoledrift. For å beregne bruttoproduktet fra Sagaplant AS er det brukt offentlig tilgjengelige regnskapstall. For resten av planteskolearealet er det brukt økonomiske data fra driftsgranskingene.

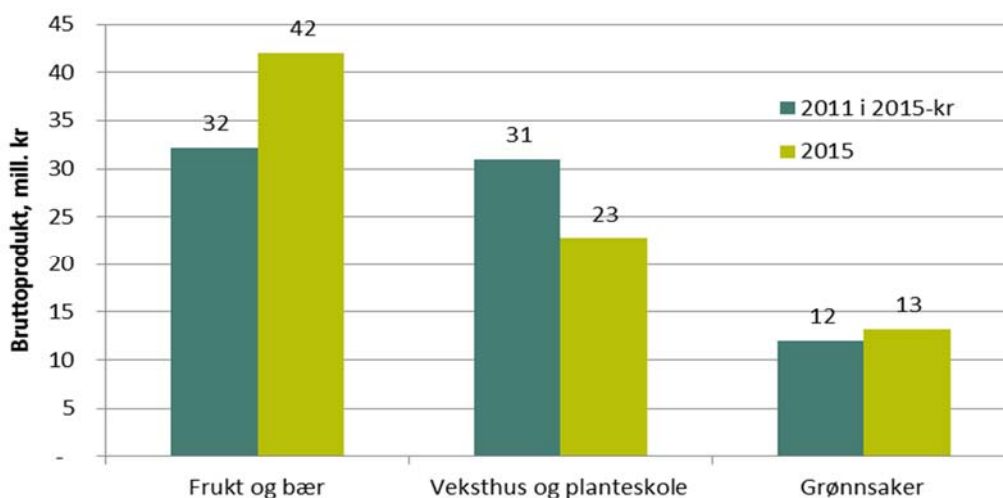
Grønnsaker på friland utgjør 17 prosent av verdiskapingen fra hagebruket i Telemark. Verdiskaping fra denne produksjonen er beregnet til 13 mill. kr. Heller ikke for grønnsaker finnes det offentlig tilgjengelig statistikk som viser omfanget av ulike arter, men Fylkesmannen i Telemark har gitt svært gode oppgaver over hvilke vekster som dyrkes på friland i Telemark.

Både frukt-, veksthus- og planteskolearealet er konsentrert i Sauherad, som er den kommunen som har størst verdiskaping fra hagebruket med 51 mill. kr. Grønnsaksproduksjon på friland er konsentrert i Skien. I tillegg til Sauherad har også Skien og Nome noe veksthusproduksjonen.

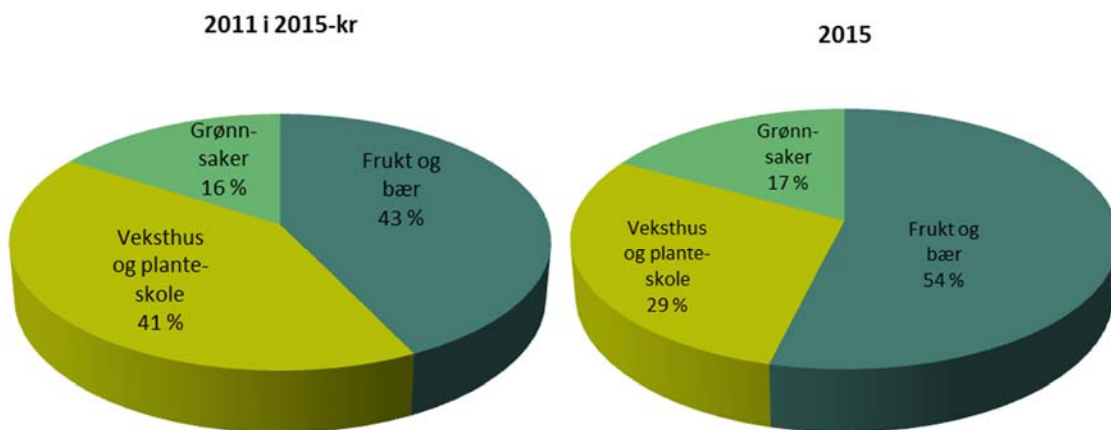

Innhøsting av brokoli

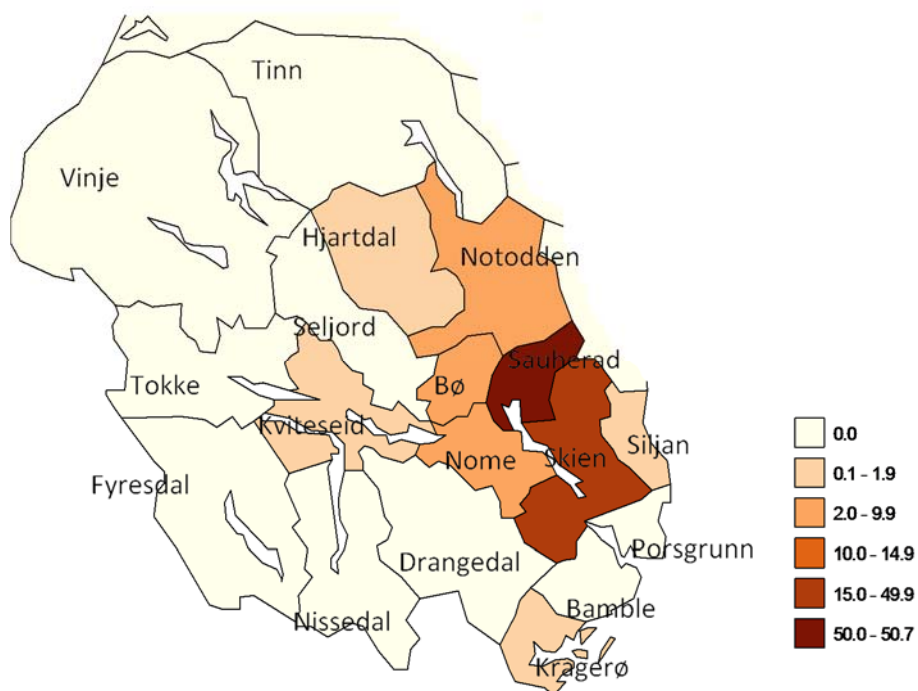
Foto: © Fylkesmannen i Telemark

Figur 4.18 Verdiskaping som bruttoprodukt fra hagebruksproduksjoner, 2011 (i 2015-kr) og 2015

Figur 4.19 Prosentvis fordeling av verdiskaping fra hagebruksproduksjoner, 2011 og 2015

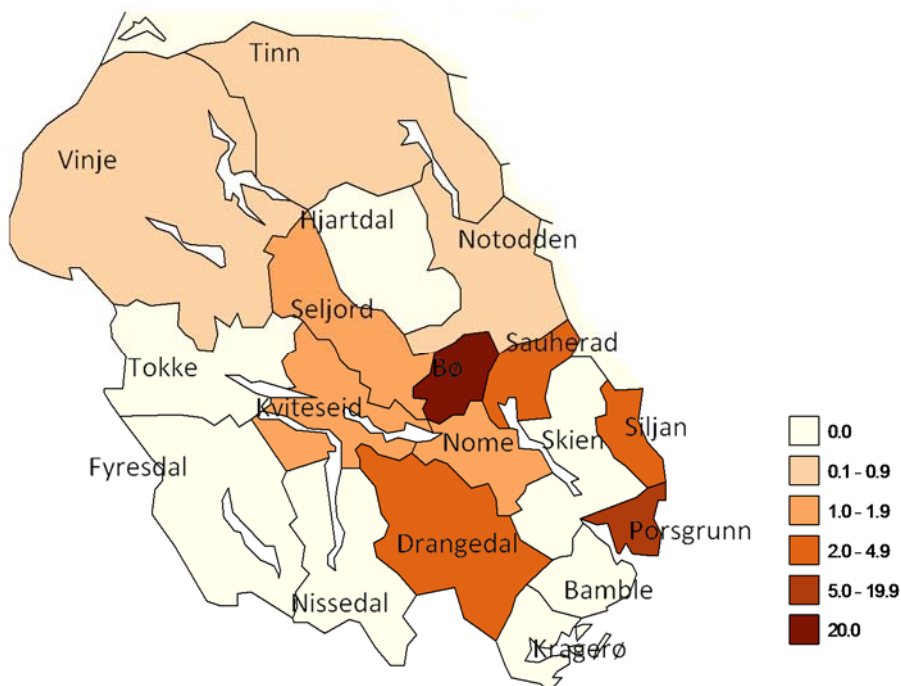

Figur 4.20 Kart: Verdiskaping fra hagebruksproduksjoner 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Korn- og potetproduksjon

73 prosent av verdiskapingen fra kornproduksjon er lokalisert i Midtre Telemark. Potetproduksjonen er konsentrert i Nedre Telemark hvor 88 prosent av potetproduksjonen er lokalisert.

Samlet verdiskaping for disse produksjonene er beregnet til 62 mill. kr. Av dette kommer 53,0 mill. kr fra kornproduksjon. Det er ikke tatt hensyn til at en del av potetproduksjonen blir brukt til fôr og ikke selges som matpotet. Verdiskaping fra kornproduksjon økte med ca. 9. mill. kr (regnet i faste 2015-kr) fra 2011. Resultatmessig var 2011 et svært dårlig år for kornproduksjon, mens 2015 var et svært godt år.

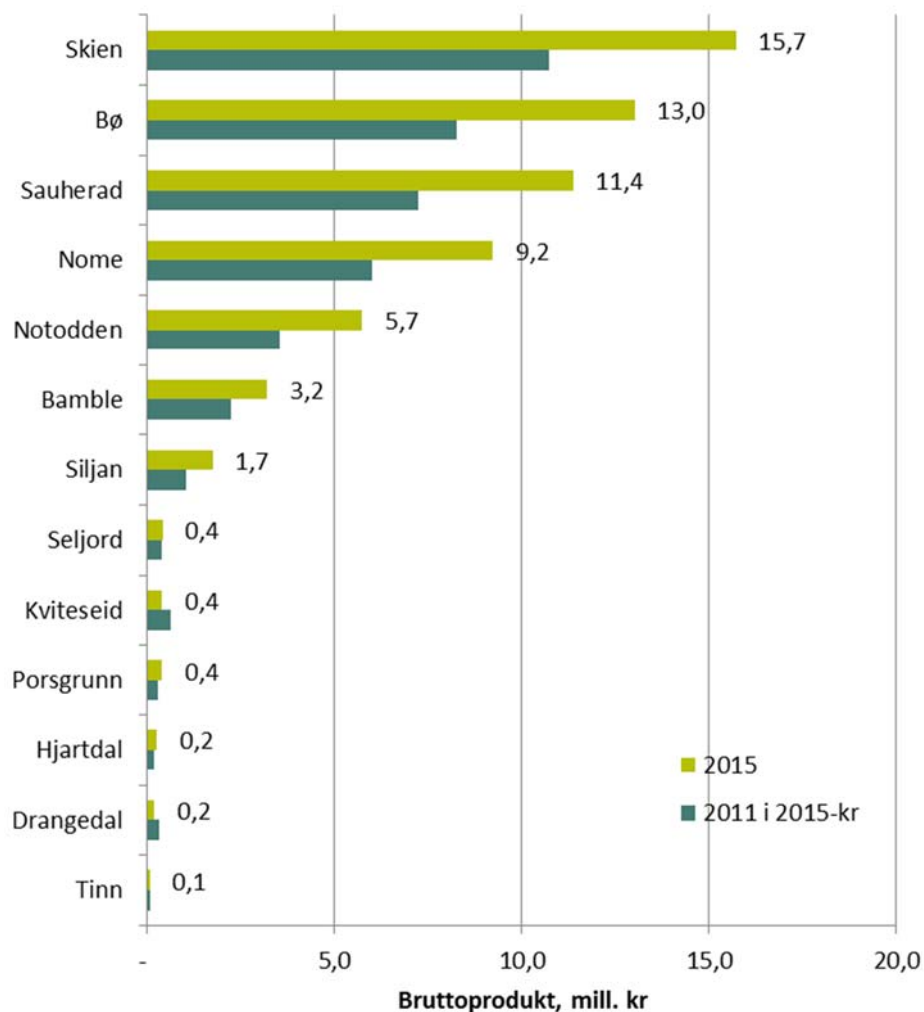

Figur 4.21 Kart: Verdiskaping fra produksjon av korn og potet, 2015, bruttoprodukt, mill. kr

Potetåker i blomstring

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

Figur 4.22 Verdiskaping som bruttoprodukt fra korn- og potetproduksjon, mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene viser bruttoproduktet for 2015

4.4 Sysselsetting i jordbruket

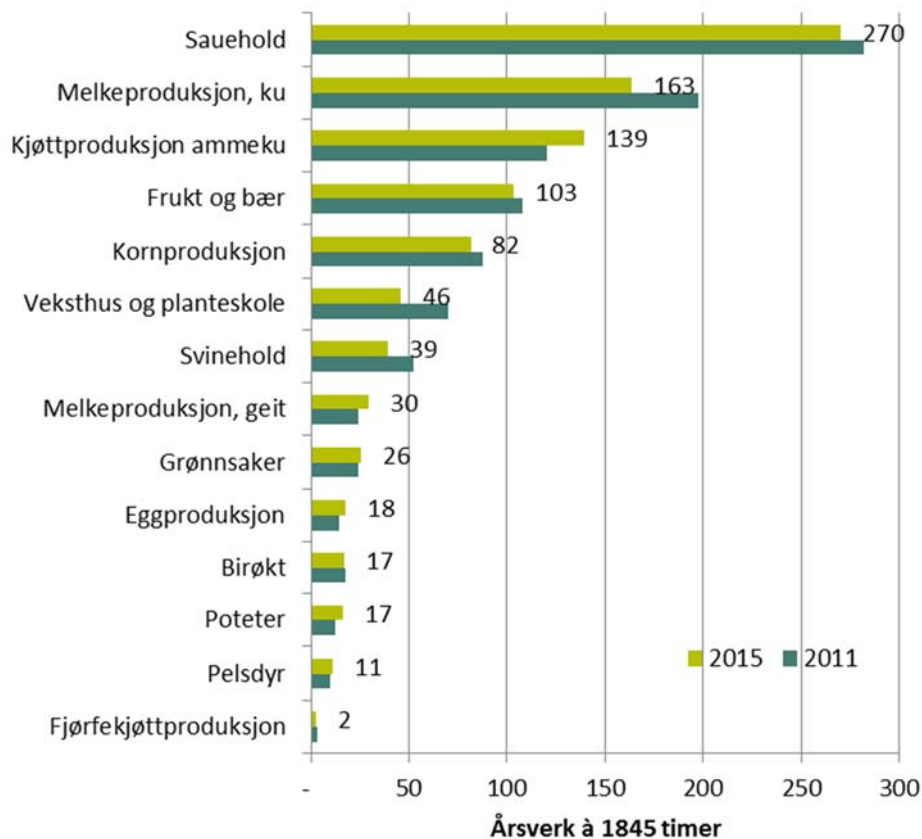
I modellen for beregning av verdiskaping i jordbruket er det lagt inn registrert gjennomsnittlig arbeidsforbruk for de gruppene som er utgangspunkt for de økonomiske beregningene. Modellen kan derfor også si noe om hvor stor sysselsettingen er i primærjordbruket. Tall fra modellen viser at det til sammen er arbeidet 963 årsverk à 1 845 timer i jordbruket i Telemark. Det er 60 årsverk mindre enn i 2011. Husdyrhold inkl. birøkt og pelsdyr står for 72 prosent av sysselsettingen og 65 prosent av verdiskapingen i fylket.

Til sammenligning viser tall for arbeidsinnsats i jordbruket fra Statistisk sentralbyrå (SSB, Statistikkbanken (c)) 1 751 000 timer tilsvarende 949 årsverk à 1 845 timer i jordbruket for 2015-2016. Avviket mellom tall fra SSB og beregningene fra verdiskapingsmodellen, kan i hovedsak forklares med ulike metodikk. SSB baserer seg på anslag fra et stort utvalg, mens modellens beregning er basert på timenoteringer fra deltagere i driftsgranskingene. I tillegg til kan ulike definisjoner av hva som inngår i jordbruket gi utslag, blant annet er pelsdyr regnet som jordbruk i modellen, mens det er en del av tilleggsnæringene hos SSB.

Det er størst sysselsetting i saueholdet med 270 årsverk. Deretter følger melkeproduksjon (ku) og kjøttproduksjon (ammeku) med henholdsvis 163 og 139 årsverk. Av planteproduksjonene, er det frukt og bær som bidrar med størst sysselsetting, med 103 årsverk.

Av kommunene er det størst sysselsetting i Sauherad med 147 årsverk. Deretter følger Skien med 119 årsverk.

Figur 4.23 Sysselsetting i jordbruket, produksjoner, 2011 og 2015. Tall utenfor søylene viser sysselsetting i 2015

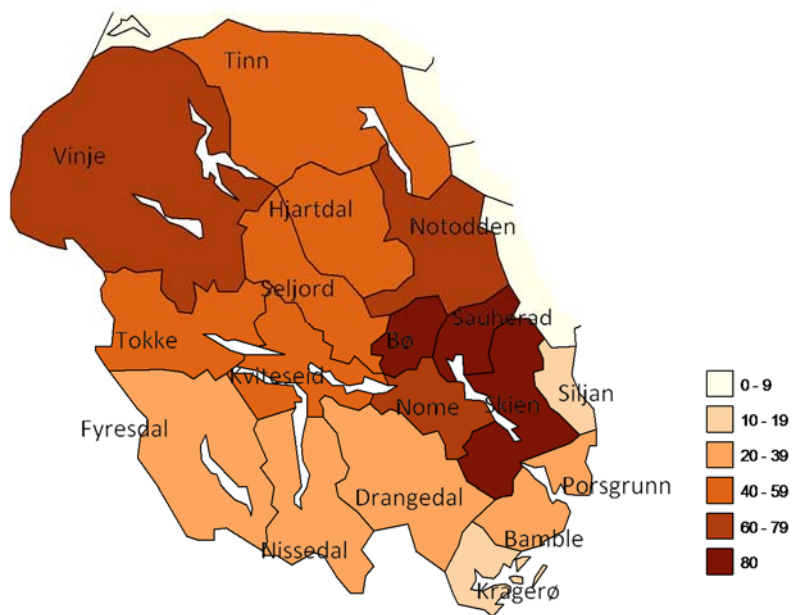
Smågrisstell

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

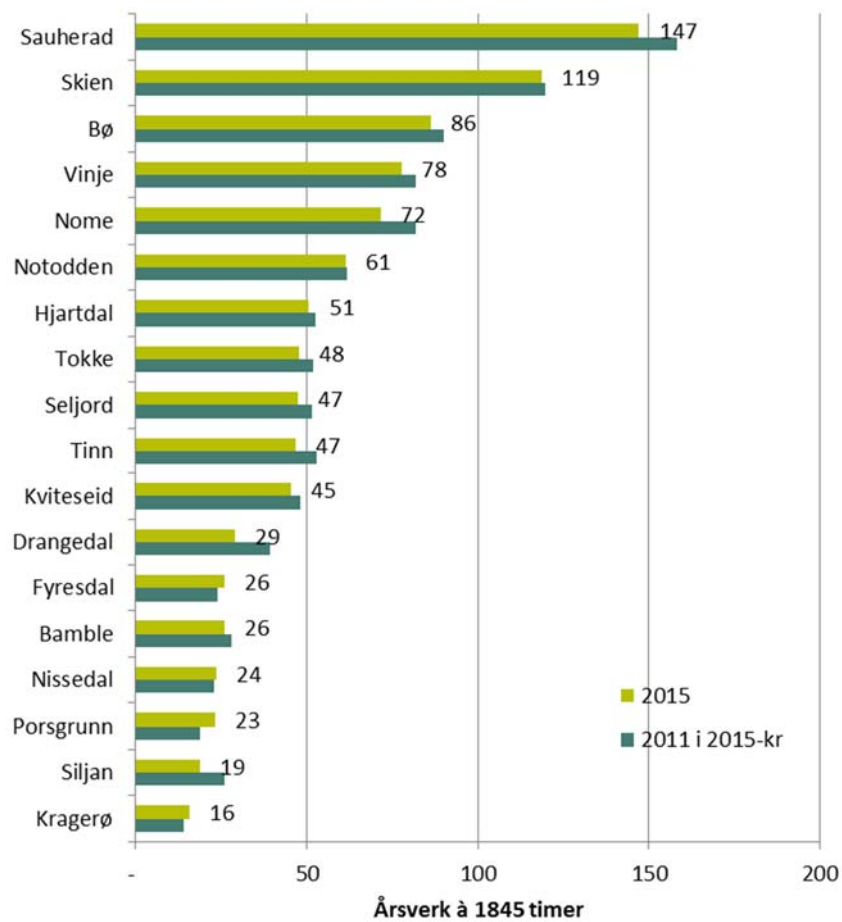

Beskjæring av eplehage

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

Figur 4.24 Kart: Sysselsetting i primærjordbruket, 2015, årsverk à 1 845 timer

Figur 4.25 Sysselsetting i jordbruket, årsverk à 1 845 timer, kommuner i Telmark, 2011 og 2015. Tall utenfor søylene viser sysselsetting i 2015

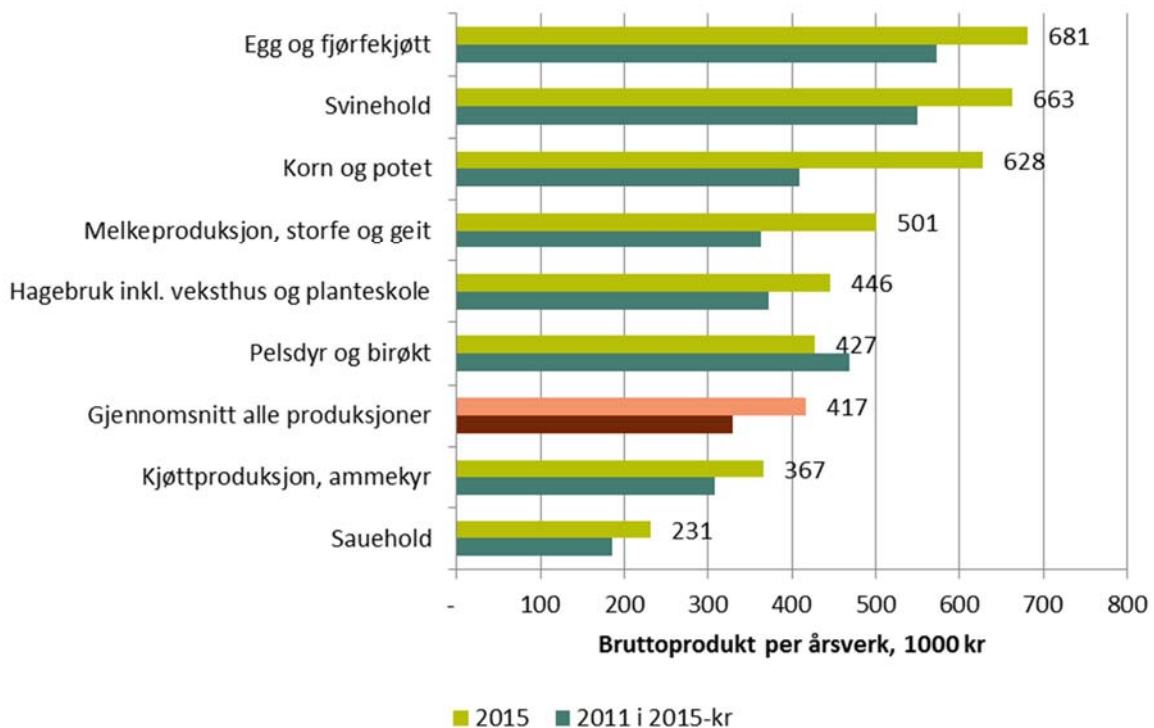

4.5 Bruttoprodukt per årsverk i jordbruket

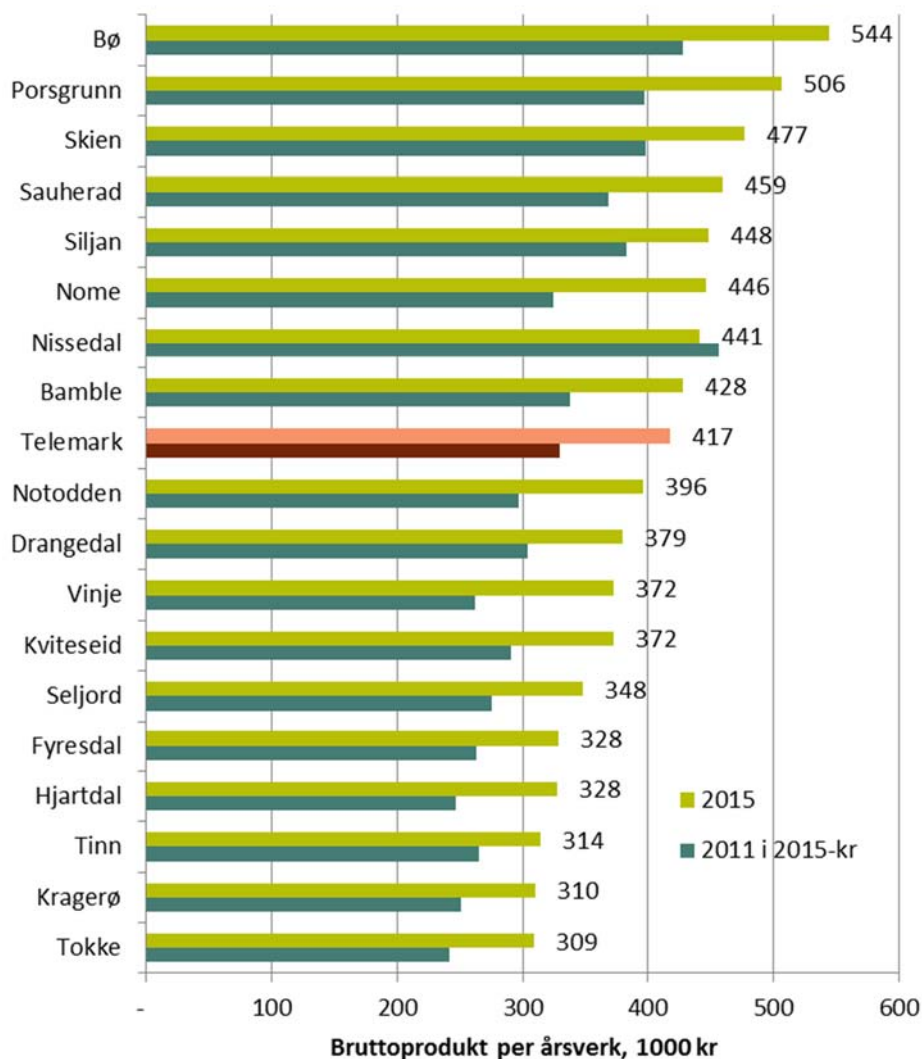
Bruttoprodukt per årsverk i jordbruket er beregnet til kr 417 000 for Telemark. For Øvre Telemark er bruttoproduktet per årsverk kr 348 000, for Midtre Telemark kr 466 000 og for Nedre Telemark kr 448 000. Figur 4.26 og figur 4.27 viser verdiskaping per årsverk i jordbruket for ulike produksjoner og for kommunene i Telemark, målt som bruttoprodukt per årsverk.

Av produksjoner, er det svinehold og egg og fjørfekjøtt som har høyest verdiskaping per årsverk med henholdsvis kr 663 000 og kr 681 000 per årsverk, mens det er sauehold som ligger lavest med 231 000 per årsverk.

Av kommunene er det Bø som har høyest verdiskaping per årsverk, med kr 544 000, fulgt av Porsgrunn med kr 506 000 per årsverk.

Figur 4.26 Bruttoprodukt per årsverk, produksjoner, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søyler er tall for 2015

Figur 4.27 Bruttoprodukt per årsverk, kommuner, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søyler er tall for 2015

4.6 Verdiskaping fra jordbruket i andre fylker

NIBIO (tidligere NILF) har gjennomført verdiskapingsberegninger fra jordbruket i mange fylker. De fleste av disse beregningene er gjort ved bruk av samme modell, men med ulike år som utgangspunkt for beregningene. I tabell 4.1 er resultatene fra disse beregningene vist. Verdiskaping er vist som bruttoprodukt i tabellen, og alle tall er vist både i nominelle og reelle verdier (faste 2015-kroner). Tabellen viser også sysselsetting i årsverk og årstallet som er utgangspunkt for beregningene. Fordi økonomien i jordbruket endres fra år til år, og areal og husdyrtall endres, blir ikke tallene som ligger noen år tilbake helt representative for den verdiskapingen som foregår i fylket i dag. Tallene gir likevel et inntrykk av hvor stor verdiskaping som kommer fra jordbruket i de ulike fylkene.

Ut fra tabellen ser en at Rogaland er det fylket som har høyest verdiskaping og sysselsetting fra jordbruket, fulgt av Hedmark og Oppland. For Nord-Trøndelag, som følger deretter, er beregningene fra 2010, og har ikke fanga opp endringer i omfang og økonomi de siste årene.

Tabell 4.1 Bruttoprodukt og sysselsetting i jordbruket i ulike fylker

Fylke	Bruttoprodukt, mill. kr	Bruttoprodukt, mill. kr, inflasjonsjustert, 2015-kr	Sysselsetting, årsverk à 1 845 timer	Utgangspkt. for beregning, årstall
Hedmark	1 767	1 805	3 410	2014
Oppland	1 760	1 798	4 234	2014
Buskerud	655	702	1 944	2011
Telemark	401	401	963	2015
Aust-Agder	156 ³	174	622	2009
Vest-Agder	268 ³	274	996	2009
Rogaland	2 723	2 781	6 418	2014
Hordaland	797	831	2 700	2013
Sogn og Fjordane	885	923	2 811	2013
Møre og Romsdal	929	1 009	3 151	2010
Sør-Trøndelag	1 009	1 096	3 267	2010
Nord-Trøndelag	1 510	1 640	4 326	2010
Nordland ¹⁾	907	946	2 526	2013 ²
Troms ¹⁾	391	408	1 143	2013 ²
Finnmark ¹⁾	138	141	301	2014

1) For Nordland, Troms og Finnmark er det benyttet en forenklet modell.

2) Mengdedata fra SLF for 2013, økonomidata fra driftsgranskingene 2012, korrigert for endringer i kjøttpris på svin

3) Veksthus og pelsdyr er ikke med i bruttoproduktet

Rapsåker

Foto: © Fylkesmannen i Telemark

5 Verdiskaping og sysselsetting i gårdsbaserte tilleggsnæringer

I NIBIOs driftsgranskinger i jord- og skogbruk blir gårdsbaserte tilleggsnæringer definert som: «Næringsvirksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk, med basis i ressursene på bruket. Det gjelder innsats av areal, bygninger, maskiner etc., men inkluderer ikke personressurser eller kompetanse.» SSBs definisjon er omtrent den samme som NIBIO sin, men inkluderer pelsdyr, birøkt og utleie av jord til jordbruksformål som tilleggsnæring. Dette blir definert som jordbruk i driftsgranskningene og i våre beregninger, og inngår derfor ikke i beregningene av verdiskaping fra tilleggsnæringer.

Beregningene av verdiskaping i tilleggsnæringer er basert på frekvenstall fra SSB (2013) og økonomidata fra bruk som er med i driftsgranskningene til NIBIO. Metode og datagrunnlag er nærmere beskrevet kapittel 2.

Datagrunnlaget for tilleggsnæringer er mangelfullt sammenlignet med datagrunnlaget for jordbruket. Det gjør at det knytter seg stor usikkerhet til beregningene. Det økonomiske grunnlaget for beregningene er også for tilleggsnæringer hentet fra driftsgranskningene, men fordi det ikke er statistikk som viser omfanget av de ulike tilleggsnæringer, er det forutsatt at driftsgranskningene er representative også for omfanget av tilleggsnæring. For driftsformer innen tilleggsnæringer med relativt få observasjoner i driftsgranskningene kan det være stor variasjon mellom år. Dette skyldes at utskifting av bruk, eller store endringer på enkeltbruk, gjør store utslag i gjennomsnittet. Dette må man ta hensyn til når man tolker resultatene for tilleggsnæring. På kommunenivå vil det være særlig stor usikkerhet knyttet til beregningene, men de bør likevel kunne gi et bilde av betydningen til de gårdsbaserte tilleggsnæringerne.

5.1 Frekvens for ulike tilleggsnæringer

Å ha en eller flere tilleggsnæringer er mer vanlig for jordbruksbedrifter i Telemark enn det som er gjennomsnittet for landet. I landbrukstellinga 2010 hentet SSB inn opplysninger om hvor mange som driver med tilleggsnæring, og hvilke tilleggsnæringer som drives (frekvens). Tellingen viste at 61 prosent av bedriftene i Telemark hadde en eller flere næringer i tillegg til jord- og skogbruk. Dette er fire prosentpoeng mer enn gjennomsnittet, og bare fire andre fylker hadde en høyere andel av jordbruksbedrifter som rapporterte å ha tilleggsnæring.

På kommunenivå var Kragerø blant de 10 kommunene i landet med høyest frekvens tilleggsnæring med 86 prosent. Deretter fulgte Fyresdal med 80 prosent. Andelen er høyere i Øvre Telemark (66 prosent) enn i Nedre Telemark (62 prosent), mens den er lavest i midtre del av fylket (56 prosent). Det er også noen kommuner i Øvre Telemark med lav frekvens og noen i Nedre Telemark med høy. Den kommunen i Telemark som hadde lavest frekvens av tilleggsnæringer var Sauherad med 49 prosent. Kartet i figur 5.1 viser hvor stor andel av jordbruksbedriftene i Telemark som driver med tilleggsnæring.

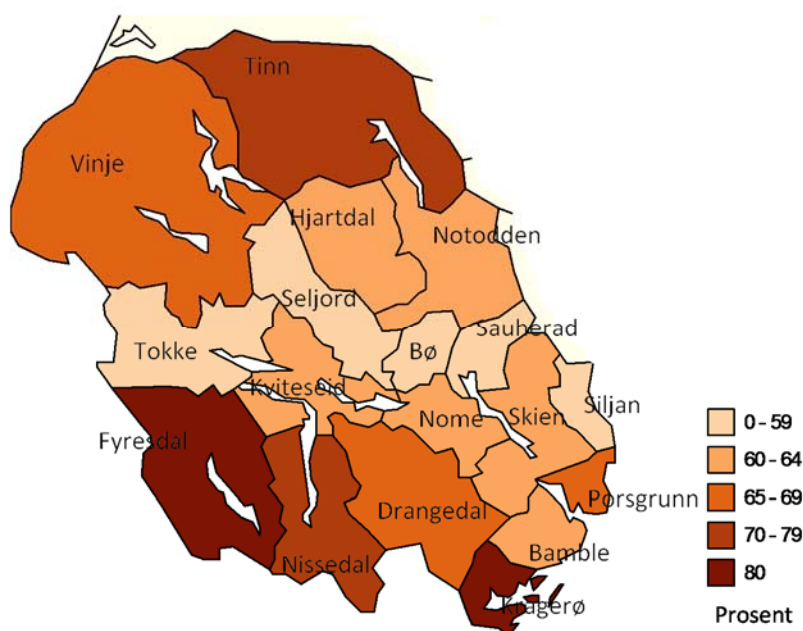
Til beregningene som ble gjort i 2011 leverte SSB egne kjøringer om tilleggsnæring i Telemark. Disse er mer detaljerte enn det som er publisert om tilleggsnæringer. Dette datasettet er ikke offentlig tilgjengelig. Totalt ble det registrert 1 872 ulike tilfeller av tilleggsnæring som sammenfaller med den definisjonen som var lagt til grunn i prosjektet i 2011. Dette tallet er høyere enn antall bruk som driver med tilleggsnæring fordi det er mange bruk som driver med flere enn en tilleggsnæring. På kommunenivå er data fra jordbrukstellinga i 2009/2010 det siste som er publisert av SSB. Det er ikke mulig å få data på kommunenivå fra de utvalgstillingene som er gjennomført etter det.

I utvalgsundersøkelsen 2012/2013 ble det også spurt om tilleggsnæring. Resultatene derfra viser at andelen som driver tilleggsnæring er relativt stabil (61 prosent i 2009/2010, 58 prosent i 2012/2013). For å komme fram til et anslag for frekvens av tilleggsnæring i 2015, er frekvensen fra 2009/2010 justert for nedgangen i antall bruk. Figur 5.2 viser beregnet frekvens av ulike tilleggsnæringer for Telemark for 2015. Utgangspunktet er frekvensen fra jordbrukstellinga i 2009/2010.

Leiekjøring er den mest utbredte tilleggsnæringa i Telemark. I modellen er det lagt inn at 483 driver med en eller annen form for kjøring for andre. Deretter følger utmarksnæring (371). Det kan være litt individuelt hvordan den enkelte forstår spørsmålene i SSBs tellinger, slik at det kan være nyttig å se noen av næringene i sammenheng. Det kan for eksempel tenkes at det kan bli en litt glidende overgang mellom «utleie» og «turisme».

Forskjellige tilleggsnæringer har noe forskjellig utbredelse i de forskjellige delene av fylket. Mens leiekjøring og produksjon og salg av trevirke er nokså utbredt over det hele, er jaktutleie, turisme og tomtefeste særlig utbredt i øvre del av Telemark samt Kragerø.

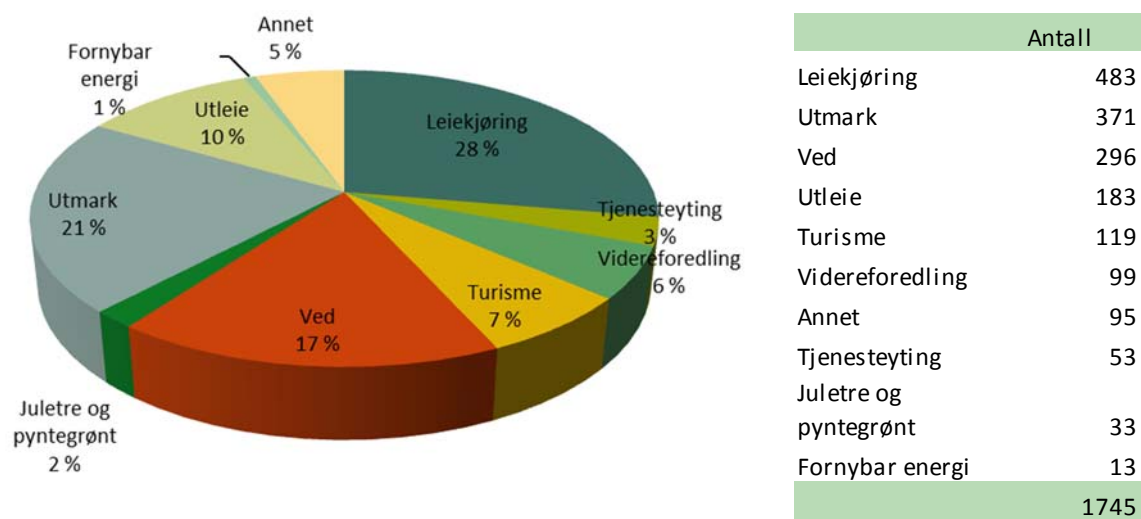
Det er viktig å være klar over at en høy prosentvis andel av tilleggsnæringer i en kommune med få jordbruksforetak kan bety mindre samlet for kommunen enn en lav frekvens i en kommune med mange jordbruksforetak. Skien er den kommunen i Telemark som har flest foretak, mens Kragerø har færrest.

Figur 5.1 Kart: Andel av gårdsbrukene som hadde tilleggsnæring, 2010

Kilde: SSB Statistikkbanken (c).

Figur 5.2 Prosentvis fordeling og antall jordbruksforetak med ulike tilleggsnæringer i Telemark, beregning for 2015⁴

Kilde: Egne beregninger basert på SSB (2013b)

5.2 Verdiskaping og sysselsetting fra gårdsbaserte tilleggsnæringer

Beregningene i dette avsnittet baserer seg på frekvenser fra SSB for 2009/2010 korrigert for nedgang i antall bruk og økonomiske data for tilleggsnæring i driftsgranskingene for 2015. Det er stor forskjell mellom hvor mye de ulike tilleggsnæringene bidrar arbeidsmessig og økonomisk, derfor behøver ikke høy frekvens nødvendigvis bety høy verdiskaping. Det er knyttet stor usikkerhet til disse resultatene fordi det ikke finnes sikre data om omfanget av tilleggsnæring.

Verdiskaping fra tilleggsnæringer, regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 102 mill. kr for Telemark for 2015, en økning på 8 prosent fra 2011. Størst verdiskaping kommer fra leiekjøring med 26 mill. kr.

Det er Tinn og Skien og Vinje som har høyest verdiskaping fra tilleggsnæringer, med henholdsvis 10,8, 10,5 og 10,3 mill. kr. Beregningene viser at 46 prosent av verdiskapingen fra tilleggsnæringer kommer fra Øvre Telemark, 28 prosent fra Midtre Telemark og 27 prosent fra Nedre Telemark.

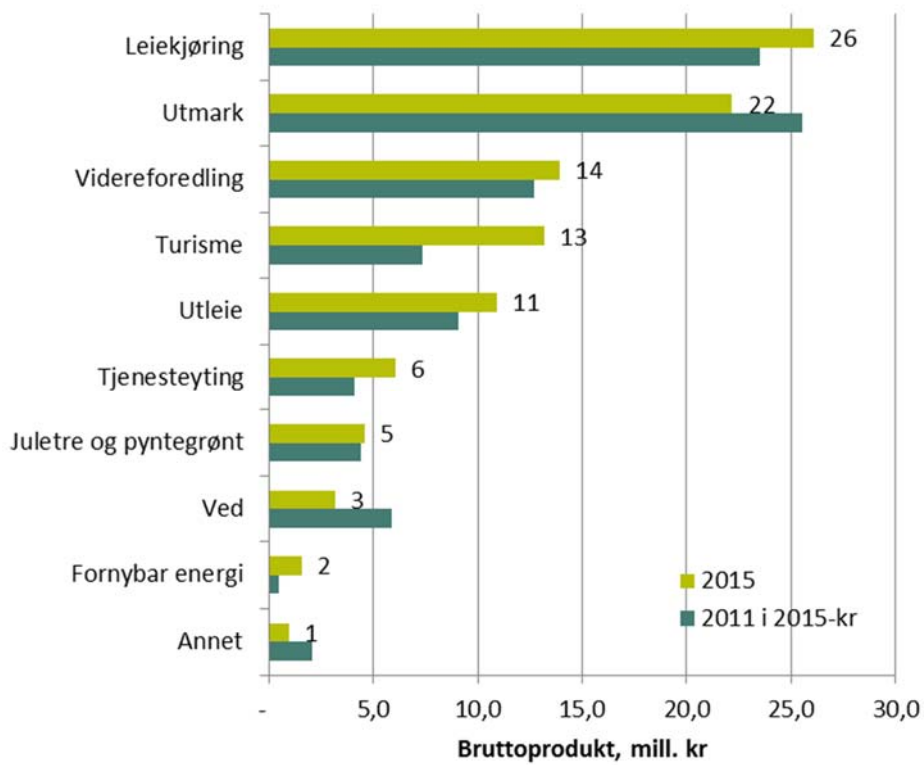

Kulturlandskap i Tinn

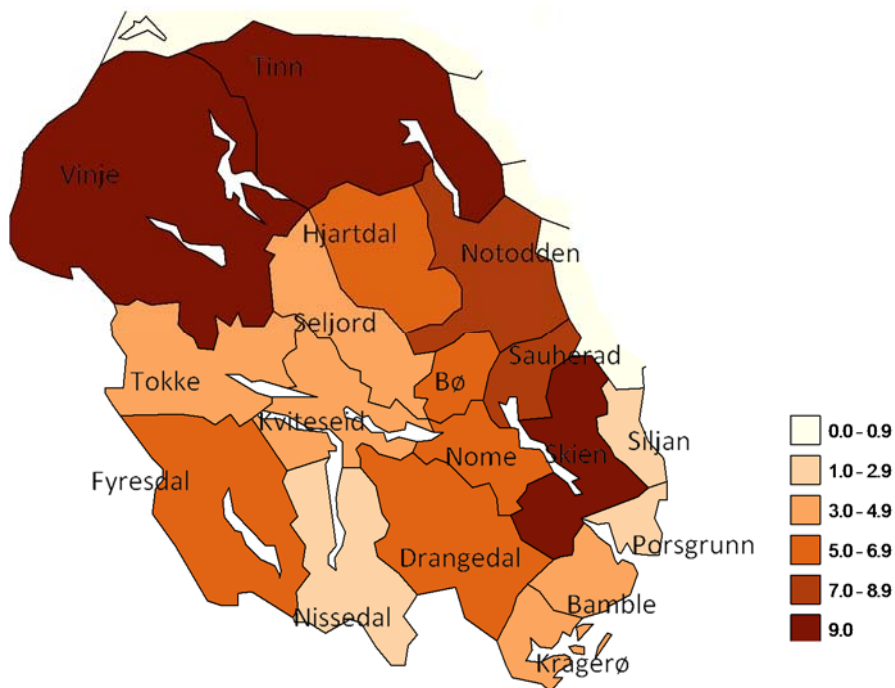
Foto: © Fylkesmannen i

⁴ Beregnet med utgangspunkt i tall fra SSB (2013b).

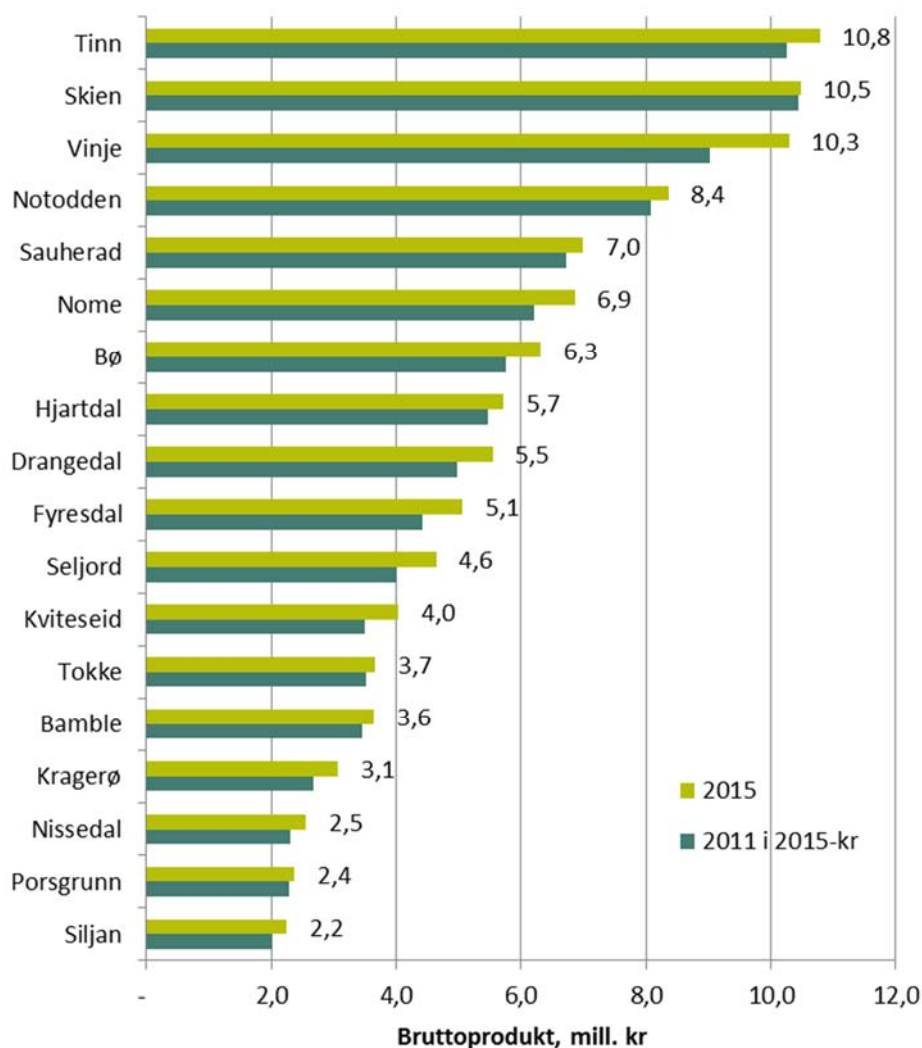

Figur 5.3 Verdiskaping som bruttoprodukt fra ulike tilleggsnæringer, mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene er tall fra 2015

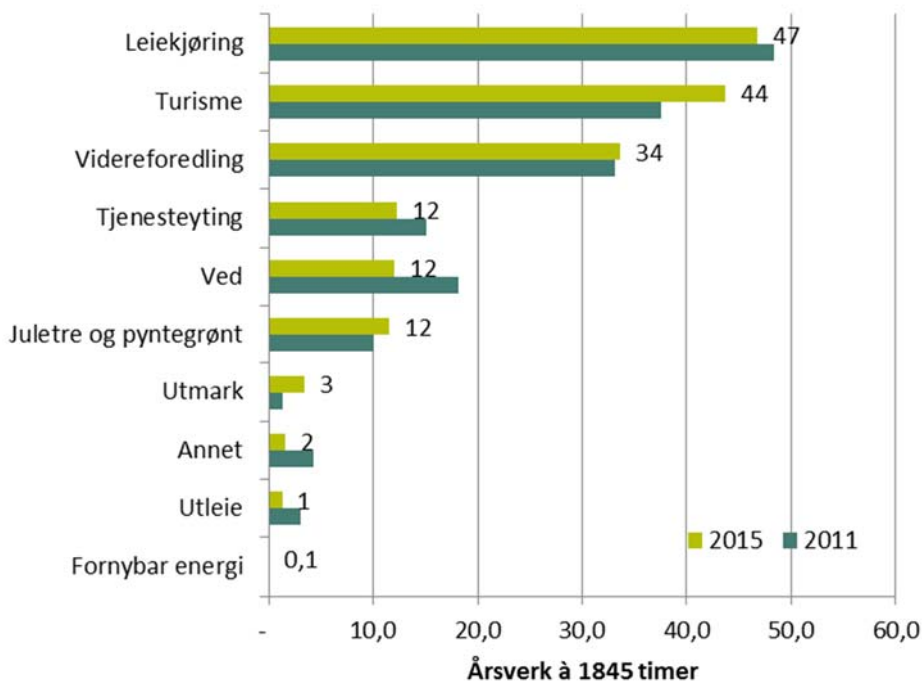
Figur 5.4 Kart: Verdiskaping fra tilleggsnæringer, 2015, mill. kr

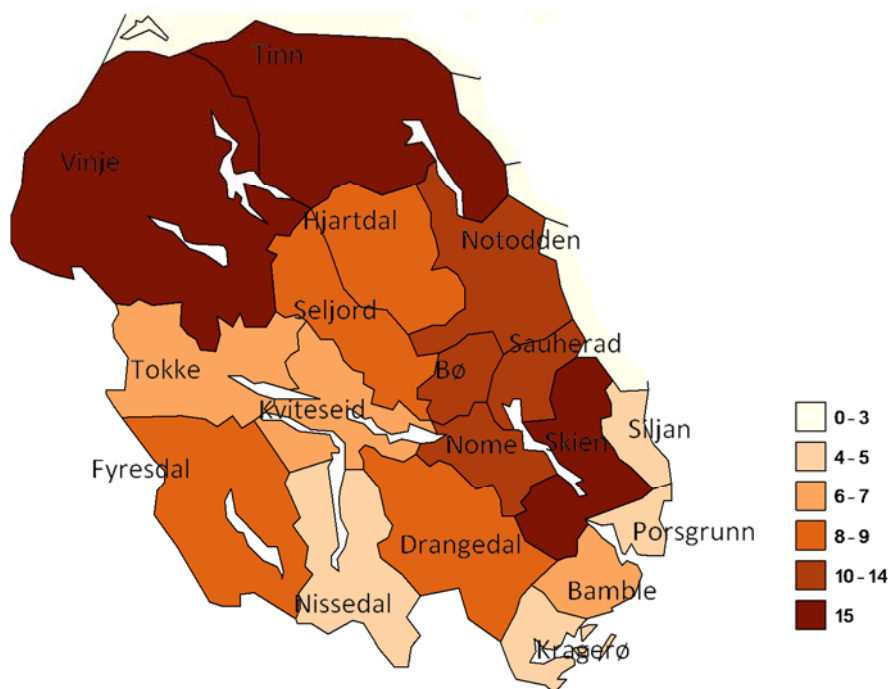
Figur 5.5 Verdiskaping som bruttoprodukt fra tilleggsnæring, kommuner mill. kr, 2011 (i 2015-kr) og 2015. Tall utenfor søylene er tall fra 2015

Sysseletting i tilleggsnæring er beregnet til 166 årsverk à 1845 timer. Det er en nedgang på 5 årsverk fra 2011.

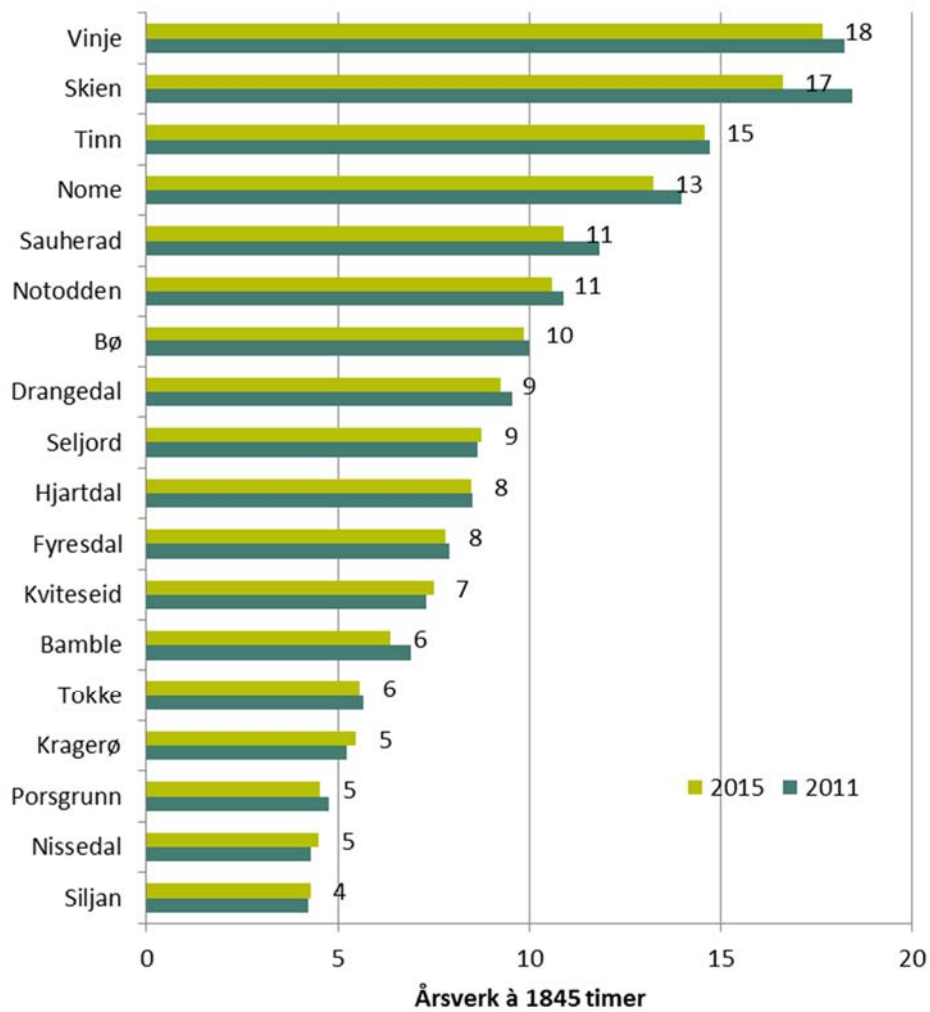
Det er leiekjøring som sammen med turisme og videreforedling som gir størst sysseletting av tilleggsnæringene, med henholdsvis 47, 44 og 34 årsverk. Av kommunene er det Vinje og Skien som har størst sysseletting i tilleggsnæringene, med henholdsvis 18 og 17 årsverk. 45 prosent av sysselettingen fra tilleggsnæringene er i kommunene i øvre del av fylket.

Figur 5.6 Sysselsetting i ulike tilleggsnæringer, Telemark, årsverk à 1 845 timer, 2011 og 2015. Tall utenfor søylene er tall fra 2015

Figur 5.7 Kart: Sysselsetting i tilleggsnæringer, 2015, årsverk à 1 845 timer

Figur 5.8 Sysselsetting i tilleggsnæring, årsverk à 1 845 timer, 2011 og 2015. Tall utenfor søylene er tall fra 2015

Litteraturreferanse

- Budsjettnemnda for jordbruket. 2016a. Totalkalkylen for jordbruket. *Oversikt over alle poster*.
http://nilf.no/statistikk/totalkalkylen/2016/BMgrupper/Totalkalkylen-alle_poster.
- Budsjettnemnda for jordbruket. 2016b. Resultatkontrollen. *Tabellene til resultatkontrollen*.
http://nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/grunnlagsmateriale_til_jordbruksforhandlingene_1.
- Godli, O., Haglerød, A., Wågbo, O., Rusaanes, O.K., 1999. *Totaltall for landbrukssektoren på fylkesnivå*. NILF-rapport 1999–9. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Knutsen, H., Lurfald, M., Øvren, E., Rye, S. K. P., Alnes, P. K. 2013a. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Telemark. NILF-notat 2013-13. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
http://nilf.no/publikasjoner/Notater/2013/verdiskaping_i_landbruket_og_landbruksbasert_virksomhet_i_telemark.
- Knutsen, H., Lurfald, M., Øvren, E., Rye, S. K. P., Alnes, P. K. 2013b. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Buskerud. NILF-notat 2013-13. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
http://nilf.no/publikasjoner/Notater/2013/verdiskaping_i_landbruket_og_landbruksbasert_virksomhet_i_buskerud.
- Lien, G., Skarsem, K., Ørbeck, M., Stornes, O.K., 2004. *Verdiskaping og sysselsetting i Hedmarks-jordbruket*. NILF-notat 2004–10. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- NIBIO (2016). *Handbok for driftsplanlegging*. Norsk institutt for bioøkonomi.
- NIBIO (flere årganger). *Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Regnskapsresultat*. Norsk institutt for bioøkonomi.
- Statens landbruksforvaltning. PT-900. Søknadsomgangene 141520, 151610, 151620
- Statens landbruksforvaltning. PT-912 31.7.2015
- Statistisk sentralbyrå. 2012. *Begreper i nasjonalregnskapet*.
<http://www.ssb.no/emner/09/01/begreper/>.
- Statistisk sentralbyrå. 2013. Spesialkjøring fra landbrukstellinga 2009/2010. Ikke offentlig.
- Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken (a). *Tabell: 10507: Avling og areal av ymse hagebruksvekstar*.
- Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken (b). *Tabell: 08646: Jordbruksbedrifter med ymse vekstar (K)*.
- Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken (c). *Tabell: 10271: Arbeidsinnsats i jord-, hage- og skogbruk, etter kven som utførte arbeidet(1000 timar) (F)*.
- Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken (d). *Tabell: 09252: Jordbruksareal i drift, etter der arealet fysisk ligg og etter der jordbruksbedrifta har driftssenteret sitt (dekar) (K)*.

Vedlegg 1 Inntekter, kostnader, arbeid og verdiskaping, produksjoner, 2015 og 2011, 1000-kr og årsverk

2015	Markeds- inntekter	Tilskudd	Produksjons- inntekter	Leid hjelp	Jordleie	Avskrivning	Sum kostnader	Årsverk	Brutto- produkt	Netto- produkt
Melkeproduksjon, ku	112 526	51 577	164 103	12 957	2 677	15 306	113 696	163	81 691	66 385
Melkeproduksjon, geit	10 569	13 096	23 665	1 145	86	3 221	13 449	30	15 050	11 830
Kjøttproduksjon, ammekyr	49 149	61 499	110 647	5 248	2 665	16 534	84 256	139	51 128	34 593
Sau	51 212	86 231	137 443	10 062	954	19 258	106 842	270	62 450	43 193
Svin	86 710	3 337	90 047	4 134	1 741	4 369	74 189	39	26 129	21 761
Egg	33 731	2 206	35 937	1 749	164	3 500	29 434	18	11 916	8 417
Fjørfekjøtt	16 291	108	16 400	151	4	870	15 635	2	1 791	921
Frukt	37 023	12 042	49 066	7 089	409	5 265	26 964	83	34 864	29 599
Bær	8 174	1 486	9 660	476	284	863	4 154	20	7 128	6 265
Korn	98 563	27 213	125 776	957	4 641	20 971	99 420	82	52 925	31 954
Potet	16 641	1 028	17 669	1 511	558	1 762	12 803	17	8 717	6 955
Grønnsaker	24 025	900	24 925	4 502	464	1 508	18 156	26	13 242	11 735
2010 i 2015 kr	Markeds- inntekter	Tilskudd	Produksjons- inntekter	Leid hjelp	Jordleie	Avskrivning	Sum kostnader	Årsverk	Brutto- produkt	Netto- produkt
Melkeproduksjon, ku	93 610	58 694	152 304	12 576	1 162	12 966	108 696	212	71 570	58 604
Melkeproduksjon, geit	6 371	10 212	16 583	1 783	25	1 498	11 258	26	8 830	7 332
Kjøttproduksjon, ammekyr	43 025	45 863	88 888	6 175	1 538	9 579	69 730	129	36 981	27 402
Sau	44 587	74 369	118 956	10 552	796	16 278	96 299	303	52 358	36 080
Svin	91 878	5 065	96 943	4 125	265	6 053	78 927	56	28 869	22 816
Egg	23 609	1 963	25 572	1 119	-0	2 390	20 828	15	8 368	5 978
Fjørfekjøtt	8 976	173	9 149	369	-22	818	8 716	3	1 668	850
Frukt	29 338	8 952	38 289	6 669	277	3 776	25 503	80	23 509	19 733
Bær	13 300	1 239	14 539	3 140	229	1 337	10 601	28	8 644	7 307
Korn	75 829	28 811	104 641	522	4 805	20 589	96 504	94	34 338	13 749
Potet	13 969	757	14 726	1 083	1 187	1 196	11 630	13	6 535	5 339
Grønnsaker	22 020	580	22 600	5 082	424	901	17 139	24	11 965	11 064

Vedlegg 2 Bruttoprodukt jordbruk etter driftsform og kommune, 2015, mill. kr

	Melk, ku	Melk, geit	Kjøttprod. ammeku	Sau	Svin	Egg	Fjørfe- kjøtt	Frukt og bær	Korn	Potet	Grønn- saker	Veksthus og plante- skole	Pelsdyr	Birøkt	Sum
Telemark	81,7	15,1	51,1	62,5	26,1	11,9	1,8	42,0	52,9	8,7	13,2	22,7	6,8	5,4	401,9
Øvre	36,0	15,1	19,1	43,6	0,1	4,4	-	0,5	0,9	0,2	-	-	6,8	0,6	127,2
Midtre	20,5	-	9,5	12,0	18,1	6,6	0,5	39,5	38,4	0,9	0,2	21,9	-	2,8	170,9
Nedre	25,2	-	22,6	6,8	8,0	0,9	1,3	1,9	13,6	7,6	13,0	0,9	-	1,9	103,8
Porsgrunn	3,1	-	1,9	0,4	5,6	0,0	-	-	0,4	-	-	-	-	0,3	11,8
Skien	13,7	-	11,2	0,6	-	0,0	-	1,4	10,3	-	13,0	0,8	-	0,1	51,2
Notodden	7,4	-	3,1	3,7	0,1	0,9	-	2,3	5,7	5,4	-	-	-	1,1	29,6
Siljan	-	-	3,5	0,5	2,3	0,0	-	0,1	1,7	0,1	-	0,1	-	0,2	8,5
Bamble	4,2	-	2,5	0,8	-	0,0	-	0,0	1,0	-	-	-	-	0,4	8,9
Kragerø	0,6	-	1,2	2,3	-	0,0	-	0,4	0,0	2,2	0,0	-	-	0,3	7,1
Drangedal	3,7	-	2,2	2,1	0,0	0,9	1,3	0,0	0,2	0,0	0,0	-	-	0,6	11,0
Nome	8,1	-	4,8	2,8	0,1	1,4	-	4,0	8,9	-	0,0	0,9	-	0,6	31,6
Bø	5,0	-	0,8	3,6	15,5	4,3	0,5	3,5	12,5	0,3	0,1	-	-	0,7	46,9
Sauherad	-	-	0,8	1,9	2,3	0,0	-	29,7	11,4	0,5	0,1	20,9	-	0,5	68,1
Tinn	4,1	0,9	4,1	4,6	-	0,9	-	0,0	0,0	0,0	-	-	-	-	14,6
Hjartdal	9,2	-	1,7	5,1	-	0,0	-	0,3	0,2	0,1	-	-	-	0,1	16,6
Seljord	4,8	0,6	4,1	5,6	0,1	0,9	-	-	0,3	0,0	-	-	-	-	16,4
Kviteseid	5,4	-	3,6	5,5	-	1,7	-	0,2	0,4	0,1	-	-	-	-	16,9
Nissedal	-	0,2	0,8	2,2	-	0,0	-	-	0,0	0,0	-	-	6,8	0,3	10,4
Fyresdal	3,9	-	0,8	3,8	-	0,0	-	-	0,0	0,0	-	-	-	0,1	8,5
Tokke	2,8	1,4	1,4	9,0	-	0,0	-	-	0,0	-	-	-	-	0,1	14,8
Vinje	5,8	11,9	2,6	7,7	0,0	0,9	-	-	0,0	-	-	-	-	0,0	29,0

Vedlegg 3 Sysselsetting i jordbruket etter driftsform og kommune, 2015, årsverk à 1845 timer

	Melk,		Kjøttprod.	Sau	Svin	Egg	Fjørfe- kjøtt	Frukt og bær	Korn	Potet	Veksthus og plante-			Sum	
	ku	geit									ammeku	Grønn- saker	skole		Pelsdyr
Telemark	163,4	29,7	139,4	270,0	39,4	17,7	2,4	103,2	81,5	16,6	25,6	46,0	11,3	17,1	963,3
Øvre	74,7	29,7	52,0	185,6	0,2	6,3	-	1,4	1,6	0,3	-	-	11,3	2,0	365,2
Midtre	38,1	-	25,8	54,3	27,9	10,1	0,9	96,6	57,4	1,8	0,5	44,4	-	9,0	366,7
Nedre	50,6	-	61,5	30,1	11,3	1,3	1,5	5,2	22,6	14,4	25,2	1,7	-	6,1	231,5
Porsgrunn	5,8	-	5,3	2,5	8,0	0,0	-	-	0,7	-	-	-	-	1,0	23,3
Skien	26,0	-	30,4	4,0	-	0,0	-	4,0	16,9	10,3	25,1	1,5	-	0,4	118,6
Notodden	13,1	-	8,5	19,8	0,1	1,3	-	6,3	8,7	0,2	-	-	-	3,5	61,5
Siljan	0,0	-	9,6	2,1	3,3	0,0	-	0,1	3,0	-	-	0,2	-	0,5	18,8
Bamble	9,0	-	6,9	3,0	-	0,0	-	0,1	1,7	4,1	-	-	-	1,2	26,0
Kragerø	1,4	-	3,4	9,0	-	0,0	-	0,9	0,0	0,0	0,0	-	-	1,0	15,8
Drangedal	8,5	-	5,9	9,5	0,0	1,3	1,5	0,1	0,3	-	0,0	-	-	1,9	29,0
Nome	16,5	-	13,0	12,0	0,2	2,1	-	10,0	13,6	0,7	0,1	1,7	-	1,9	71,7
Bø	8,5	-	2,2	14,3	24,0	6,6	0,9	8,7	17,9	1,0	0,2	-	-	2,1	86,4
Sauherad	0,0	-	2,2	8,2	3,5	0,0	-	71,5	17,2	0,0	0,2	42,7	-	1,5	147,1
Tinn	9,7	1,7	11,1	22,6	-	1,3	-	0,1	0,0	0,1	-	-	-	-	46,6
Hjartdal	19,1	-	4,7	25,4	-	0,0	-	0,8	0,4	0,0	-	-	-	0,3	50,6
Seljord	9,2	1,2	11,2	23,7	0,1	1,3	-	-	0,6	0,1	-	-	-	-	47,4
Kviteseid	10,8	-	9,8	21,1	-	2,5	-	0,5	0,7	0,0	-	-	-	-	45,3
Nissedal	0,0	0,5	2,3	8,4	-	0,0	-	-	0,0	0,0	-	-	11,3	1,1	23,6
Fyresdal	7,7	-	2,1	16,0	-	0,0	-	-	0,0	-	-	-	-	0,3	26,0
Tokke	6,8	2,8	3,8	34,0	-	0,0	-	-	0,0	-	-	-	-	0,4	47,8
Vinje	11,5	23,5	7,1	34,4	0,0	1,3	-	-	0,0	-	-	-	-	0,0	77,9

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter og et avdelingskontor i Oslo.

